

Den upplevda ensamheten hos äldre

- En studie om äldre hemtjänsttagare

The perceived loneliness in elderly

- A study of elderly recipient of home care

Frida Olesen & Ingela Lennartsson

Examensarbete 15 Hp
Socialt arbete och socialpedagogik, 61 – 90 Hp
Socialpedagogiska programmet
Institutionen för individ och samhälle
Vårterminen 2015

Sammanfattning

Titel: Den upplevda ensamheten hos äldre – En studie om äldre hemtjänsttagare

Engelsk titel: The Perceived Loneliness in Elderly – A Study of Elderly Recipient of Home Care

Sidantal:40

Nivå: Kandidat/examensarbete, 15 hp

Ämne: Socialt arbete och socialpedagogik

Program: Socialpedagogiska programmet, 180 hp Högskolan Väst

Författare: Frida Olesen & Ingela Lennartsson

Handledare: Lars A. Svensson

Examinator: Martin Molin

Datum: Juni 2015

Undersökningsområdet är äldre hemtjänsttagare som bor ensamma, där vi har studerat hur hemtjänsttagare blir påverkade av den så kallade upplevda ensamheten. Som teoretiska utgångspunkter används socialgerontologi och gerotranscendens då begreppen vi använder i studien återfinns i dessa båda teorier, samt att vi kopplar dessa till ett socialpedagogiskt perspektiv. Avsikten är att finna en brygga mellan de nämnda teoribildningarna.

Syftet med studien är att synliggöra och analysera ensamhet som socialt fenomen för äldre hemtjänsttagare i relation till social identitet och olika sociala nätverksband. Den första frågeställningen som studien vill besvara är hur äldre upplever att vara hemtjänsttagare och den andra frågan är vilka sociala nätverksband som blir synliga och hur det påverkar hemtjänsttagarens känsla av ensamhet. Den slutliga frågan är hur hemtjänsttagarens känsla av ensamhet kan förstås genom social identitet.

Studien har genomförts kvalitativt med fyra halvstrukturerade livsvärldsintervjuer. Studiens undersökningspersoner valdes utifrån kriterier såsom att de skulle bo själva och ha daglig hemtjänsthjälp. Ett andra kriterium var att de skulle kunna uttrycka sig muntligt. Utifrån studiens tre begrepp *ensamhet*, *social identitet* och *sociala nätverksband* görs en första analys av det empiriska materialet. I ett andra steg görs analys med hjälp av gerotranscendensens dimensioner och dess innebörder.

Resultatet visar att de äldre uppskattar besöken de får av hemtjänstpersonalen samt att det påverkar deras upplevda känsla av ensamhet. Resultatet visar också på ett samband mellan ensamhet, social identitet och sociala nätverksband. Analysen av empirin utifrån gerotranscendensen visar på en positivt upplevd ensamhet och inte enbart negativ ensamhet.

Nyckelbegrepp: Socialpedagogik, socialgerontologi, gerotranscendens, ensamhet, social identitet, sociala nätverksband, hemtjänsttagare, gemenskap

Abstract

Title: The Perceived Loneliness in Elderly – A Study of Elderly Recipient of Home Care.

Swedish title: Den upplevda ensamheten hos äldre – En studie om äldre hemtjänsttagare

Number of pages: 40

Level: Bachelor's thesis, 15 Higher education credits

Subject: Social work and social pedagogy

Program: Program in social pedagogy, 180 higher education credits, University West

Author: Frida Olesen and Ingela Lennartsson

Supervisor: Lars A. Svensson

Examiner: Martin Molin

Date: June 2015

The field of study is elderly home care recipient who live alone, where a study was made in how these recipients are influenced by the so-called perceived loneliness. The theoretical frameworks used in this study are social gerontology and gerotranscendence since the terminology used in the study occur in both theories, as well as we connect the theories to a social pedagogical perspective. The intention is to find a bridge between the mentioned theories.

The aim of the study is to reveal and analyze loneliness as a social phenomenon for elderly recipient of home care in relation to social identity and various social ties. The first issue which the study tries to answer is how the elderly perceive to be home care recipient and a second issue is which social ties become visible and how does that affect the home care recipient's feeling of loneliness. The final issue is how the home care recipient's feeling of loneliness can be understood by social identity.

The study has been done qualitatively with four semi-structured life-world interviews. The examined persons in the study were chosen by the criterion of that the persons should live alone and have daily home care. A second criterion was that they should be able to express themselves verbally. By the three terminologies of the study such as *loneliness*, *social identity* and *social ties*, an initial analysis is made of the empirical data. Furthermore, a second analysis is made with the gerotranscendence's dimensions and its signification.

The result shows that the elderly appreciate their visits by the home care staff and that it affects their perceived feeling of loneliness. The result also shows a relation between loneliness, social identity and social ties. The analysis of the empirical data by the gerotranscendence shows a positive perceived loneliness and not only negative loneliness.

Keywords: Social pedagogy, social gerontology, gerotranscendence, loneliness, social identity, social ties, home care recipient, solidarity

Förord

Vi vill börja med att tacka våra respondenter som tog emot oss i deras hem och gav oss genom sina upplevelser och berättelser rik kunskap till vår studie.

Vi vill även tacka vår handledare Lars A. Svensson som gett oss stöd och vägledning och delat med sig av sin otroliga kunskap genom hela forskningsprocessen och stått ut med alla våra frågor och alltid gett oss snabb feedback.

Till sist vill vi även tacka varandra för gott samarbete, där vi under hela resans gång växlat mellan skratt och förtvivlan, men stöttat varandra och tagit oss igenom det till en färdig uppsats.

Frida Olesen och Ingela Lennartsson

Hultsfred 2015

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	1
Abstract	2
1. Inledning	6
1:1 Syfte och frågeställningar.....	7
2. Bakgrund	7
2:1 Ett åldrande samhälle	7
2:2 Hemtjänst	8
3. Tidigare forskning	9
3:1 Äldres upplevelse av ensamhet	9
3:2 Samhällets syn på ensamhet hos äldre	10
3:3 Social identitet i förhållande till hemtjänsthjälp.....	12
3:4 Relationen mellan hemtjänstpersonal och hemtjänsttagare.....	13
3:5 Sociala nätverksband.....	14
4. Teoretiska utgångspunkter	15
4:1 Socialgerontologi	15
4:2 Teorin om gerotranscendens	16
4:3 Socialpedagogik	18
4:4 ”Brygga” mellan socialgerontologi och socialpedagogik	20
4:5 Ensamhet	21
4:6 Social identitet - gemenskapsperspektiv	22
4:7 Nätverksband.....	23
5. Metod	24
5:1 Vetenskapsteoretiska utgångspunkter	24
5:2 Kvalitativ intervju som metod.....	24
5:3 Tillvägagångssätt.....	25
5:3:1 Intervjuguide och intervjutillfälle.....	25
5:3:2 Urval och respondenter	26
5:3:3 Datainsamling och Analysmetod	26
5:4 Studiens kvalitet	27
5:4:1 Reliabilitet/validitet och generaliserbarhet.....	27
5:5 Etik och Sekretess	28
6. Resultat och analys	28
6:1 Ensamhet.....	29

6:1:1 Ensamhet utifrån Gerotranscendens	31
6:2 Ensamhet i förhållande till social identitet	32
6:2:1 Social identitet i förhållande till Gerotranscendens	33
6:3 Betydelsen av sociala nätverksband	34
6:3:1 Sociala nätverksband i förhållande till gerotranscendens	36
6:4 Summering av Resultat och analys	37
7. Diskussion och slutsatser	37
7:1 Hur upplever äldre att vara hemtjänsttagare?.....	38
7:2 Vilka sociala nätverksband blir synliga och hur påverkar det hemtjänsttagarens känsla av ensamhet?	38
7:3 Hur kan hemtjänsttagarens känsla av ensamhet förstås genom social identitet?.....	39
7:4 Socialt arbete och socialpedagogik	40
7:5 Slutord och fortsatt forskning.....	41
Referenser.....	42
Bilaga 1.	46
Bilaga 2.	48
Bilaga 3.	50

1. Inledning

Denna uppsats bygger på en studie som görs med äldre hemtjänsttagare i en kommun. Avsikten med uppsatsen är att undersöka hemtjänsttagarnas upplevelser av känslan av ensamhet i förhållande till social identitet och sociala nätverksband. Ensamhet hos äldre är ett viktigt ämne att belysa då vi lever i ett åldrande samhälle där det fortfarande existerar myter kring äldre och åldrandet.

Tornstam (2010) står för ett nytt sätt att se åldrandets förutsättningar. Han skriver om myter i form av stereotyper där exempelvis ensamhet ses enbart som negativt kopplat till åldrandet. Genom egen forskning har han kommit fram till att dessa stereotyper inte behöver vara sanna då exempelvis ensamhet även kan vara en del av produktivitet för den äldre. Med utgångspunkt i detta vill vi i studien belysa att även äldre är i en utveckling där främjande för produktivitet främjar för utveckling, så som Tornstam framställer det. Pettigrew och Roberts (2008) tar också upp ensamheten hos äldre som inte enbart negativ utan att den även kan vara produktiv och uppskattad av äldre.

Människor i samhället blir äldre och fler i antal. Detta är en orsak till ökat behov av hemtjänsthjälp. En ytterligare orsak till ökat behov av hemtjänst är samhället som talar för att äldre ska få bo kvar hemma så länge som möjlig med hjälp och stöd (Andersson, 2002).

I studien kommer ensamheten även förstås i en positiv anda vilket kommer göras utifrån teorin gerotranscendens. Teorin talar för förändring och utveckling hos äldre samt att åldrandeprocessen inte behöver vara enbart negativ (Tornstam, 2010).

Genom att belysa detta så tror vi att det kan bidra till större förståelse kring den äldres situation som i sin tur kan få betydelse i arbetet med äldre. Det är viktigt för personalen att förstå den äldres upplevelse av ensamhet för att på bästa sätt kunna anpassa hjälpen och förebygga utanförskap. Vi vill alltså i studien studera huruvida en individuellt vald ensamhet och gemenskap för de äldre även kan vara produktiv. Studien görs i strävan att belysa arbetet med äldre och relevansen att ta tillvara på den äldres resurser och erfarenheter i vardagen för att kunna möta upp varje enskild individs behov. Socialpedagoger ska förebygga och tillmötesgå konflikter som kan uppstå i vardagen kring individen. Där de även ska förebygga utstötning samt sträva för individen önskade och uppskattade gemenskaper (Madsen, 2006). Alltså främja för integration som enligt individ och samhälle ska ge ett värdigt liv. I samtal med den äldre kan det socialpedagogiska yrkesutövandet framträda genom stöd till den äldre på en ny väg som medför utveckling av identiteten och leda till nya färdigheter samt främja för integration.

1:1 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att synliggöra och analysera ensamhet som socialt fenomen för äldre hemtjänsttagare i relation till social identitet och olika sociala nätverksband.

Frågeställningar:

- ❖ Hur upplever äldre att vara hemtjänsttagare?
- ❖ Vilka sociala nätverksband blir synliga och hur påverkar det hemtjänsttagarens känsla av ensamhet?
- ❖ Hur kan hemtjänsttagarens känsla av ensamhet förstås genom social identitet?

2. Bakgrund

2:1 Ett åldrande samhälle

Människor med hög ålder har ökat under de senaste decennierna och kommer fortsätta öka (Andersson, 2002). Detta framgår i tabellen nedan som är framtagen från statistiska centralbyrån (SCB, 2015). Den sträcker sig från 1968 och fram till 2014 och bara under de här åren går det att utläsa att antalet äldre ökat i befolkningen i Sverige, men att den största ökningen skett i de äldsta åldrarna.

Tabell 1: Folkmängd efter ålder, kön och årtal.

		1968	2014
65-74 år	män	314 606	530 770
	kvinnor	366 511	547 625
75-84 år	män	136 422	258 137
	kvinnor	183 527	319 868
85-94 år	män	23 753	83 515
	kvinnor	35 227	154 490
95+ år	män	588	4 262
	kvinnor	1 188	14 217

Svensson (2006) beskriver att hälsan är förbättrad hos äldre och det är på grund av detta som gör att människor uppnår hög ålder samt att de blir fler. Han tar även upp att en stor del av de äldre består av kvinnor. Detta beskriver Andersson (2002) kan bero på att kvinnor oftast lever längre än män. Det är även så att mannen oftast är ett par år äldre än kvinnan i ett äktenskap. Följden av detta resonemang blir då att mannen oftast går bort innan kvinnan när de kommer upp i ålderdomen. Därför blir många äldre kvinnor änkor och lever också de sista åren ensamma.

Tornstam (2010) tar upp att dagens samhälle är arbetsorienterat. Detta innebär att de som arbetar är de som värderas högst och det är också de som får respekt av omgivningen. Ord som anses ideala i samhället är produktivitet, effektivitet och självständighet. Detta leder till att det finns en ungdomskult som existerar i samhället. Eftersom det är de som är unga som kan uppnå samhällets förväntningar och genom det få uppskattning från samhället. Detta gör att de yngre inte vill kännas vid att bli eller vara gammal, men däremot kan man se andra som gamla. Äldres syn på sig själva har också förändrats. De vill se sig själva som yngre och tror att andra ser dem som yngre än vad de är (Svensson, 2006). Andersson tar upp om *ålderism*, vilket han menar är myter och stereotyper kring åldrandet. Tornstam (2010) förklarar myter som något en speciell grupp besitter, men att det i själva verket brukar visa sig att det inte finns så mycket sanning i detta. Dessa gamla myter är ofta väldigt starka och är svåra att ta bort. Han beskriver även stereotyp som ett sätt att dela in de äldre i en kategori och utifrån detta se alla äldre som lika. Denna stereotypa uppfattning kan vara mer eller mindre falsk. Till exempel kan man i samhället uppfatta alla äldre som sjuka, ensamma, osmidiga och avtrubbade. Detta resonemang kan vi se att Andersson (2002) förtydligar genom att han beskriver att synonymen till åldrandet enligt svenska synonymboken betraktas av samhället som senil, vissna, tackla av, gubba till sig med mera. Förr så tillhörde äldre vuxen-kategorin, då delade man inte in äldre i en egen grupp.

Ålderdomen kan delas in i två åldrar, som betecknas som tredje och fjärde åldern (Andersson, 2002). Tornstam(2010) förklarar dessa åldrar med att tredje åldern är då man blir pensionär och är frisk och har krafter kvar. Fjärde åldern förklarar han som änkestånd, sjukdom, senilitet. Andersson (2002) tar även upp att dessa åldrar skiljer sig åt även utifrån det att man är oberoende av andras hjälp i tredje åldern och blir beroende av andra i fjärde åldern. Vi ser detta som ett exempel på att de som har hemtjänst är i fjärde åldern eftersom de då är beroende av andras hjälp.

2:2 Hemtjänst

Hemtjänstarbetet har förändrats under de senaste decennierna. Andersson (2002) tar upp att på 1960- och 1970-talet bestod hjälpen av mer praktisk hjälp i hushållet. Personalen hjälpte då till med städ, tvätt, handling och laga mat. Den äldre hemtjänsttagaren kunde då vara med och påverka hjälpen mer, genom att insatsens innebörd var mer öppen. Personalen bestod då mest av hemmafruar som arbetade några timmar och det behövdes ingen särskild utbildning utan de behövde bara veta hur de skötte ett hem. I takt med hemtjänstarbetet idag ska personalen även kunna ge omvårdnad då hemtjänsttagare är i behov att få mer personlig hjälp. Den hjälpen kan vara att individen behöver få hjälp med hygien, gå på toaletten, stiga upp, hjälp med medicin, ögondroppar med mera. Hemtjänsthjälpen har blivit mer sjukvårdsinriktad och detta medför att det krävs att personal har utbildning inom detta område. Detta kan bero på att många av de som ges omsorg i hemmet idag av hemtjänsten, förr ofta flyttade till ålderdomshemmet (Andersson, 2002). Detta är något man kan se i mätningarna idag av äldreomsorgen. Senaste åren har hemtjänst hjälpen ökat i hög takt samtidigt som det är färre äldre som flyttar in på boende. Hemtjänstens ökning kan vi se i tabell 2 som är framtagen av socialstyrelsen.

Tabell 2 : Äldre med beslut om hemtjänst i ordinärt boende i Sverige, båda könen

Ålder	2007	2012	2014
65-79	42 677	44 885	64 320
80+	110 698	118 698	158 907

Socialstyrelsen 2015-05-21

Hemtjänsthjälpen har ökat mer än vad boendena har minskat (Socialstyrelsen, 2013). Detta kan bero på att det finns fler äldre i samhället och även på att vi i Sverige har något som heter *kvarboende-principen*. Med detta menas att den äldre ska få bo kvar hemma så länge det är möjligt med hjälp och stöd av hemtjänst för att kunna få leva ett självständigt liv (Socialstyrelsen, 2007).

3. Tidigare forskning

Nedan beskriver vi en del av den forskning som vi anser varit relevant för studien. Tidigare forskning har valts utifrån att kunna ringa in studiens tre teman ensamhet, social identitet och sociala nätverksband. Dessa tre teman användes i olika kombinationer med bland annat orden äldre och hemtjänst vid sökning i databaser så som Primo och Google scholar. Sökning gjordes gällande avhandling samt vetenskapliga artiklar. Vi har i vår tidigare forskning även valt att använda oss av working paper samt submitted-arbeten vilket vi tror ger avsnitten en uppdaterad och aktuell infallsvinkel inom äldreområdet.

3:1 Äldres upplevelse av ensamhet

Martin Pinquart och Silvia Sörensen¹ (2001) har genom en textanalys av gerontologisk litteratur studerat skillnader på hur känslan av ensamhet mellan yngre/äldre och äldre/äldre personer beskrivs. Inledningsvis konstaterade de att äldres sociala nätverk tunnats ut efter hand och känslan av ensamhet är mest uttalad hos de allra äldsta. Vidare konstaterar forskarna att de sociala kontakterna blir lidande av sviktande hälsan hos äldre vilket i sin tur bidrar till svårigheter att behålla dessa kontakter. Det blir även svårare för de äldre att välja och upprätthålla de sociala band som anses emotionellt starka, med vilket menas de vänskapsband som har funnits under lång tid genom livet. Dessa långvariga vänskapsband menar Pinquart och Sörensen är de viktigaste för att förhindra känslan av ensamhet. Forskarna tar också upp att det inte behöver vara samband mellan känslan av ensamhet och kvantiteten av den äldres sociala nätverksband som skapar känsla av ensamhet. Det är istället kvaliteten på banden som är av betydelse. Deras textanalys visar även att vänskapsband är mer uppskattade hos äldre/äldre där en orsak är att de banden ses som frivilliga, detta då de äldre kan välja vem de knyter band till. Familj kan å sin sida ses mer som en förpliktelse att hålla kontakt med. Forskarnas resultat visar även att åldern i sig inte har något samband med känslan av ensamhet utan faktorerna som rör sig kring åldern till exempel fysiska förluster eller att bli änka har större betydelse.

¹ Martin Pinquart är forskare på departementet av psykologi i Jena och Silvia Sörensen är forskare på departementet av psykiatri i Rochester

3:2 Samhällets syn på ensamhet hos äldre

Ensamhet ses ofta som negativt och som ett mentalt hälsoproblem hos äldre. Ensamhet och social isolering är inte alltid negativt utan kan även vara produktivt och uppskattad hos äldre menar Pettigrew och Roberts² (2008). Utifrån genomförd intervjustudie i Australien ser forskarna attityder hos de äldre där social isolering i form av ensamhet ses som en naturlig följd av åldrandet. Attityderna talar för att åldrandet kan medföra avgörande faktorer så som bland annat försämrade fysisk hälsa genom försämrade syn och hörsel men även genom att sociala band blir färre. En del sociala band är vänner som går bort och andra band är familjer som inte har tid med de äldre. Forskarna kan se att äldre som känner ensamhet uppskattar de små samtalen som exempelvis kan ske med hemtjänstpersonal. De kontakter som anses mest värdefulla hos äldre är de som sker med familjemedlemmar. De äldre vill gärna inte skapa ny kontakt med jämnåriga utan finner det mer givande att samtala med yngre. Vidare anser de att detta inte är något man tar hänsyn till när samhället anordnar aktiviteter för äldre. Läsning är en viktig del i äldres liv, många läser tidningar för att hålla sig uppdaterade om av vad som händer i samhället och världen.

Några som också tar upp om digitala hjälpmedel som förebygger ensamhet är Fokkema och Knipscher³ (2007). Studien har genomförts i Nederländerna där implementering av dataanvändning hos äldre utfördes och följdes upp av forskarna. De beskriver att digitala nätverk ger äldre möjligheten att hålla kontakt med vänner och familj, få information som är nödvändig när det gäller deras hälsa och deras rättigheter. Deras studier visar på att de äldre får ett bättre självförtroende genom att de lär sig att använda den nya tekniken. Nätverket ger de äldre en chans att ta en del av samhället igen, vilket gör så att de får en chans att komma bort ifrån känslan av ensamhet. Även de med fysiska funktionsnedsättningar har chans att behålla sina sociala kontakter, vilket minskar riskerna för den äldre att bli socialt isolerad. Forskarna lyfter fram en positiv effekt som visar på att känsla av ensamhet minskar genom att de äldre lär sig att använda det digitala.

Lars Tornstam⁴ (2007) följde 2005 upp ett svenskt faktaquiz som gällde äldre och de fördomar som finns kring åldrandet bland befolkningen. Denna uppföljning gjordes av en studie från 1982. Tornstam kom fram till att den stereotypa bilden som fanns då i samhället kring de äldre fortfarande är lika närvarande 2005 och innebär att cirka 90 % av den svenska befolkningen fortfarande ser de äldre som i huvudsak ensamma. Bilden på äldre som ensamma, uttråkade och missnöjda pensionärer har alltså hängt kvar de 23 åren han har studerat detta ämne. Men stereotyper kring äldres hälsa, hushåll och sociala kontakter är inte lika framträdande som de var tidigare. Detta tror han beror på de positiva förändringarna kring den äldres förhållanden som skett, men detta är inget som har med den psykologiska rädslan att åldras som fortfarande biter sig kvar. Han påtalar att det saknas forskning kring den äldres

² Simone Pettigrew professor vid university of Western Australia och Michele Roberts doktor i filosofi vid university of Western Australia.

³ Tineke Fokkema forskare vid Netherlands Interdisciplinary demographic Institute och Kees Knipscheer professor av Sociology and Social Gerontology vid universitetet i Amsterdam.

⁴ Tidigare professor på avdelningen för socialgerontologi vid Uppsala universitet, numera professor emeritus

psykologiska förhållningssätt till åldrandet och ser bara att det är gjort för det mesta kring det fysiska. Tornstam tror att framtiden kommer att ge samma stereotyper när det gäller äldre. Detta hänger troligen samman med människans rädsla för ensamhet i samband med att de bli äldre, men utbildningens framfart i samhället ger insikt i den psykologiska hälsan hos äldre vilket ger nya begrepp i en positiv fattning. Så länge det finns normer i ett åldrande samhälle i form av ungdom, styrka och produktivitet kommer det även finnas stereotyper kring ålderdomen. Stereotyperna kommer alltid finnas menar Tornstam, men kommer troligen att ändra form.

Pearl A Dykstra⁵ (2009) har genomfört en litteraturstudie och undersökt studier från olika länder inom området äldre vuxnas ensamhet. Hon utmanar tre antagande som oftast görs om äldre och diskuteras mycket i samhället. Dessa tre antaganden är att ensamhet är ett problem speciellt för äldre, att människor som lever i ett individualiserat samhälle är mest ensamma och den tredje är att ensamheten har ökat under de senaste decennierna. Forskarens studie visar att ensamhet är vanligast hos de äldre som är över 80 år. I studie kom hon fram till att ensamheten inte har ökat de senaste decennierna utan att den har minskat något eller varit oföränderlig. Forskaren tror att reflexivitet kan vara den drivande kraften till minskningen av ensamhet hos äldre. Reflexivitet gör att människor reflekterar aktivt och kritiskt över sina erfarenheter och relationer och därför blir det en förbättring i deras personliga relationer. Förmodligen är människor nu för tiden mer motiverade och bättre på att upprätthålla givna och bra relationer.

Berg et al.⁶ (1981) gjorde ett systematiskt urval av 70-åringar från befolkningsregistret som inkluderar alla Göteborgs invånare i Sverige där resultatet visade att ensamhet var ett problem för 24 % av kvinnorna och 12 % av männen. De viktigaste faktorerna forskarna fick fram som relaterade till känslan av ensamhet var förlusten av make/maka, depression och brist på vänner. Resultat visade att känslan av ensamhet associerades till social isolering och att uppfattning av ensamhet kopplades till att leva ensam, brist på personlig kontakt med andra, vara utan make/maka i flera dagar och att vara änka/änkling. Forskarna fann samband mellan att ha upplevt känsla av ensamhet och upplevelsen att ha för lite kontakt med sina barn och gamla vänner. Forskarna fann att kvinnor som hade svårt att läsa böcker oftare upplevde känsla av ensamhet. Känslor av ensamhet dök upp i situationer då den äldre verkligen blev ensam så som bortgång av make/maka och brist på kontakt med andra vilket enligt forskarna var den absolut viktigaste faktorn som bidrog till känslan av ensamhet. De anser att man borde sträva efter att se till att äldre har meningsfulla kontakter och relationer, speciellt de som mist sin make/maka.

⁵ Pearl A Dykstra är professor av Empirical Sociology at Erasmus University Rotterdam and vice president of the royal Netherlands academy of arts and sciences

⁶ Stig Berg är doktor i filosofi för institutionen av Gerontologi i Jönköping, Dan Mellström är doktor i medicin vid universitet i Göteborg, Göran Persson är doktor i medicin vid departementet av psykiatri vid universitet i Göteborg och Alvar Svanborg är doktor i medicin och professor i geriatric och långvårdsmedicin vid universitetet i Göteborg

Ensamhet har även studerats av Andrés Losada et al.⁷ (2012) i en intervjustudie av äldre människor i Spanien som är 65 år och äldre. Studien visade att 17 % av deltagarna kände sig ensamma ibland, 6 % fick känslan av ensamhet ganska ofta. Änkorna i denna studie var de som kände sig mest ensamma i jämförelse med de som levde med en partner, där känslan av ensamhet nästan aldrig förekom. Resultat visade att samband med ensamhetskänslan var att vara kvinna, stigande ålder, ekonomiska svårigheter, leva ensam, mindre bra upplevd hälsa och att inte träffa familj och vänner så ofta som man ville. De ser även att hur nöjd eller inte nöjd du är med hur mycket kontakt du har med dina vänner och familj har stor inverkan på ensamheten. Forskarna inkluderar inte bara depressiva symtom utan även symtom som inte har någon medicinsk förklaring och även symtom relaterade till en känsla av utanförskap. De menar att det inte bara är depression som är relaterad till detta utan även andra psykologiska dimensioner.

Avsnittets tidigare forskning har talat för att ensamhet inte behöver vara negativ utan kan även vara produktiv. En anledning till att känslan av ensamhet förekommer hos äldre kan vara förlust av make/maka. I samhället förekommer myter som talar för att äldre är ensamma. Vidare har det framkommit att digitala hjälpmedel kan användas av äldre för att underlätta kontakt med vänner och familj. Om vi ska återgå till Pettigrew och Roberts (2008) resonemang kring äldres uppskattning av de små samtalen med hemtjänsten så leder det vår studie vidare i hemtjänsthjälpens betydelse för den äldres sociala identitet. Då studien vill se till den äldres behov och de uppskattade interaktionerna i samband med deras sociala identitet.

3:3 Social identitet i förhållande till hemtjänsthjälp

Några som har studerat äldres hemtjänsthjälp i förhållande till den sociala identiteten är Stewart och McVittie⁸ (2011). De har genomfört en kvalitativ intervjustudie med äldre personer mellan 67-89 år i Scotland som har hjälp av hemtjänstpersonal. Den större delen av de äldre bodde ensamma i sitt egna hem och hade fått hemtjänst på grund av skada av t.ex. fallolycka. De menar att hemtjänstpersonalen fråntar den äldre sina kunskaper och färdigheter när de förbiser dem genom hjälpen de ger. Personalen ser den äldre som mindre kapabel att göra meningsfulla beslut i sitt liv. Resultat visar att de äldre känner sig osynliga. Den äldre ser sig då själv som ett varande objekt för samtalsämnen snarare än en person med sin egen identitet. Forskarnas resultat visar att flera av de äldre som blev intervjuade känner en stor förlust av sin identitet. Detta menar de kan leda till att den äldres självkänsla och självförtroende rubbas vilket i sin tur kan göra att den äldre inte vågar ta sig ut i den sociala sfären. När den äldre inte vågar ta sig ut blir den allt mer hämmad och tappar på så vis sin

⁷ Andres Losada från universitete Rey Juan Carlos, María Márquez Gonzáles från Universitetet Autonoma av Madrid, Luis Garcíasortiz från Hälso centrum av De La Alamedilla, Manuel Angel Gómes Marcos från univeristet i Salamanca, Virginia FernándezFernández från universitetet i Juan Carlos och Emiliano RodríguezSánchez Hälso centrum av La Alamedilla

⁸ Jennie Stewart lektor i fysioterapi och Chris Mc Vittie professor i socialpsykologi.

sociala koppling samt sin självuppfattning. Detta kan vidare leda till att den äldres personliga identitet blir drabbad.

Evertsson och Johansson⁹ (2008) skriver i en artikel i Socialvetenskaplig tidskrift om äldres identitet. Ett syfte var att belysa vilken betydelse hemmet har för upplevelsen av identitet och oberoende för den äldre. Genom att genomföra tjugo semistrukturerade intervjuer med äldre med hemtjänsthjälp drog de slutsatsen att många av de äldre hade många tunna sociala nätverksband. De äldre som blev intervjuade hade tappat många av sina vänner och bekanta. Detta kunde bland annat bero på vänners bortgång eller att den äldre själv var oförmögen att hålla kvar kontakten. Detta i sin tur beskriver forskarna kan bero på den sviktande hälsan från båda parter hos de äldre. Hälsan gjorde så att äldre inte längre var kapabla att leva det liv de var vana att leva. Ett bristande oberoende hos den äldre riskerar alltså att det sker en förlust av den äldres identitet. Evertsson och Johansson (2008) finner gemensamt drag hos äldre att det är svårt att behålla en sammanhängande och positiv identitetskänsla samt känslan av att vara oberoende om den äldre känner misslyckande och förlust. Hemmet för den äldre får en privat karaktär då det är den äldre som bestämmer vem som får komma in. De som får tillträde till den äldres hem är oftast släktingar samt där det finns intimitets och starka vänskapsband. Forskarna beskriver hemmet som socialt inramande och en plats att balansera den tidigare beskrivna förlusten av hälsan. Vidare beskrivs hemmet som en plats där den äldre kan bevara sin identitet och en känsla av sammanhang och samhörighet. Forskarna tar också upp att det här kan bli en spänning när de äldre behöver hemtjänsthjälp då de måste släppa in personalen och mister där den privata sfären. Att själv kunna bestämma kontakten försvinner delvis när den äldre blir beroende av hjälp. Evertsson och Johansson beskriver att den större delen av den äldres vardag utspelar sig i hemmet vilket gör hemmet till en viktig plats. Hemmet är även en plats där sociala relationer upprätthålls genom hälsningskontakter med grannar eller släktkalas. Utan de sociala kontakterna blir den äldres identitet inte bekräftad. Resultatet i studien visar att den sociala kontakten brister hos de äldre som vill bo kvar i sina hem samt att hemtjänsten tidpress gör så att de inte kan uppfylla det behovet till fullo.

I tidigare forskning framkommer det att hemmet är en viktig plats för äldre, men när de blir beroende av andra riskerar det att ske en förlust av identiteten. De äldres vänner och familj blir färre och hemtjänstpersonalen har svårt att uppfylla det sociala behovet för de äldre. De äldres identitet kan bli bekräftad genom hemmet i form av till exempel hälsningskontakter med grannar.

3:4 Relationen mellan hemtjänstpersonal och hemtjänstagare

Olsson och Ingvad¹⁰ (2006) har genom tre olika enkätstudier studerat innebörden i de sociala relationerna mellan de äldre, de hjälpande anhörige och hemtjänstpersonalen. I studien kunde forskarna dra den slutsatsen att relationen mellan hemtjänsten och vårdtagaren var värdet medelhög när det gällde osäkerhet/konflikt, den var hög när det gällde kommunikation och

⁹ Lars Evertsson fil. dr. och Stina Johansson professor från institutionen för socialt arbete på Umeå universitet.

¹⁰ Erik Olsson professor och Bengt Ingvad doktor i filosofi, Lundsuniversitet Sverige.

även hög när det gällde ordning men medelhög när det gällde närhet. De tar upp att värdet i osäkerhet/konflikt var stark snedfördelat. Hos personerna som fick hjälp av sina släktingar så låg värdet när det gällde osäkerhet/konflikt på låg och kommunikationen var medelhög. Värdet på ordning låg lågt och värdet av närhet låg högt. Forskarna ser detta som att relationen mellan hemtjänst och hjälptagare kan ses som ett spontant och öppet samtal i mellan dem. Relationen mellan dem som fick hjälp av släktingar dominerade positiva emotionella känslaspekter, vilket kan medföra ett starkt beroende i relationen. Största delen av vårdtagarna med hemtjänsthjälp i denna studie hade en rationell eller en nära vänskaplig relation till hemtjänstpersonalen. De personerna som hade hjälp av anhöriga hade en mer emotionell eller en nära vänskaplig relation

3:5 Sociala nätverksband

Seeman och Berkman¹¹(1988) har genom statistiska analyser studerat äldres ålder, etnicitet och inkomst och då funnit att egenskaper så som det sociala nätverkets storlek, fysiska kontakter genom ansikte mot ansikte och sociala band har betydelse för den äldre. Dessa egenskaper ger den äldre ökade tillgångar till både instrumentellt och känslomässigt stöd. Det instrumentella stödet är stöd man får av andra genom praktiska tjänster medan det emotionella är det känslomässiga stödet äldre får genom exempelvis samtal. Deras studier visar att kontakter ansikte mot ansikte är den mest avgörande för att få båda typerna av stöd. När de har jämfört olika former av nätverksband så har de kommit fram till att varken make/maka eller barn inte behöver vara de viktigaste källor till stöd för de äldre. Det är snarare förekomsten av en förtrogen eller nära vän som är förknippat till instrumentellt stöd och emotionellt. Forskarna har funnit att en förtrogen vän kan vara substitut för en make/maka på olika sätt för den äldre. För de äldre som inte har en make/maka så ses dessa förtrogna vänner kunna ge mer emotionellt stöd. Studien visar också att om den äldres band till sina barn ger ett instrumentellt stöd så är det bandet till en nära vän som ger det emotionella stödet. Studien visar genom sina analyser att äldre som saknar barn är mer beroende av band till nära vänner och släktingar för att kunna få uppleva tillräckligt instrumentellt och emotionellt stöd. Något som forskarna även ser som avgörande för nätverksbanden är den geografiska närheten till dem, framförallt för att kunna få tillgodosett det instrumentella stödet. Henning, Svensson och Åhnby¹² (2015) visar i sin studie att det emotionella stödet även kan fås genom kontakter som är ytliga till exempel vid besök på olika träffpunkter för äldre. Detta är ett sätt att få det emotionella stödet istället för genom starka band.

Glass et al.¹³ (1997) har genom en intervjustudie med äldre under 10 års tid försökt mäta de äldres sociala band. Forskarnas kunde se att äldres hela nätverk kunde komprimeras till fyra dimensioner. Första dimensionen var band med sina barn, andra var band med andra nära

¹¹ Teresa E. Seeman och Lisa F. Berkman studerar Epidemiology and public health i USA

¹² Cecilia Henning är doktor i filosofi och docent i socialt arbete Hälsohögskolan, Lars svensson är doktor i filosofi och lektor i socialt arbete vid Högskolan Väst och Ulla Åhnby är filosofi lisentiat och docent i socialt arbete universitetsadjunkt i socialt arbete Hälsohögskolan.

¹³ Thomas A. Glass vid Harvards skola av Public health och Departementet av Health and

släktingar, tredje var band med nära vänner, fjärde var band med någon förtrogen (någon du alltid litar på). De indikatorer forskarna undersökte i dessa grupper var bland annat frekvensen av kontakten, hur nära man står en person och den visuella kontakten. Resultaten visade att 82 % av de äldre ansåg att de hade en förtrogen relation, en riktig vän. I endast 13 % av fallen så var maken/makan den förtrogna. Det var 21,3% som ansåg att en son eller dotter var en förtrogen och 27,9 % hade en sådan relation till någon annan nära släkting. Studien visade alltså att äldres nätverk kunde vara mindre i omfång än yngres. Forskarna tar upp att detta inte kunde urskiljas enskilt i alla grupperna. Högskoleutbildning hos de äldres barn hade ett samband med svagare nätverksband till barn och istället större nätverksband till vänner. Detta menar forskarna kan vara en orsak till familjer lever mer geografiskt spridda.

Forskningen visar att genom fysisk kontakt ansikte mot ansikte var den mest avgörande sociala kontakten för att få både emotionellt och instrumentellt stöd för den äldre. Detta kan ges av både starka, svaga och ytliga sociala band. Forskningen talar för tänkbart substitut för en förlorad make/maka.

4. Teoretiska utgångspunkter

I följande avsnitt kommer det vi anser är relevanta teoretiska utgångspunkter för vår studie att presenteras. Våra val av teori tror vi kommer hjälpa oss att knyta an till åldrandet som forsknings område. Vi kommer utifrån våra teorier förhålla oss till åldrandet som en förändringsprocess. Vi börjar med att beskriva socialgerontologin i allmänhet, för att sedan fokusera på teorin om gerotranscendens. Vidare belyser vi ett av våra huvudperspektiv som är socialpedagogiken och gör sedan en koppling till socialgerontologin. Kopplingen kommer vi använda som en "brygga" där vi kommer visa på relevansen av användandet av båda perspektiven när det gäller studier om äldre och åldrandet.

4:1 Socialgerontologi

Socialgerontologi är ett ämnes- och forskningsområde som belyser äldre och äldres situation i samhället. Socialgerontologi hämtar sin kunskap från olika ämnesdiscipliner som sociologi och psykologi, stadsvetenskap, etnologi m.fl. Andersson (2002) beskriver socialgerontologi som ett sätt att studera de äldres situation i sig, där forskarna vill ta reda på hur den sociala miljön och individuella egenskaper påverkar den förändringsprocess som sker i samband med åldrandet. En inriktning för socialgerontologisk forskning är en tolkande ansats som har som utgångspunkt att få en förståelse och mening vid förklaring till sociala fenomen som kopplas till åldrandet. Det tolkande perspektivet kopplas ofta samman med kvalitativ forskning, men det finns också en omfattande kvantitativ forskning inom denna ämnesdisciplin (Andersson,

Social Behavior Boston usa., Carlos F. Mendes De Leon vid Rusch institute on Aging Chicago usa., Teresa E. Seeman vid Andrus Gerontology Center university of California och Lisa F. Berkman vid skola av Public health och Departementet av Health and Social Behavior Boston usa.

2002, Tornstam, 2010). Socialgerontologin har som ambition att se till de resurser som de äldre har och riktar sig mot att lyfta fram detta istället för att se till brister som förekommer vid åldrandet. Att se äldre som passiva menar Andersson (2002) är inte tanken utan man ska se äldre i en utveckling som sker under hela livet.

En forskare som har ett kritiskt ställningstagande till socialgerontologisk forskning är Lars Tornstam (2010). Han menar att risken med forskning kring socialgerontologin är att forskarna också tar som utgångspunkt vid myter som en del av de teoretiska ramarna. Tornstam (2007) nämner myter genom att kalla dem stereotyper. Stereotyper är bilder som hålls kvar genom samhället och media. Han beskriver dem även som negativa förutfattade meningar kring sociala grupper, som i detta fall är gruppen äldre. Som nämnts ovan under avsnittet tidigare forskning ser han att dessa stereotyper kring den äldres förhållande visserligen ändrar skepnad i takt med samhällsutvecklingen, men innebörden i stereotyperna kring äldre lever fortfarande kvar. Han beskriver socialgerontologin som en relativt smal teoretisk ram som behöver vidgas för att kunna se bortom det som redan har setts. Detta menar Tornstam (2010) beror på att även forskare verkar rädsla att se nya oförklarliga fynd. Han menar därför att problemet med socialgerontologins grundantagande är det som han benämner dramatiska skillnaden mellan forskningsantaganden och forskningsresultaten. Ett exempel på grundantagande är det som vi studerar nämligen att det skulle finnas en utbredd ensamhet bland äldre. Detta menar han är motsägelsefullt då socialgerontologiska forskningsantagande oftast utgår från att det finns en utbredd ensamhet hos äldre, men att forskningsresultat visar att detta är en grov förenkling av verkligheten.

4:2 Teorin om gerotranscendens

Genom kritiska analyser av teorier inom socialgerontologin har Tornstam (2010) skapat en ny teori vilken han benämner som teorin om gerotranscendens. Detta är en teori som går ut på att finna nya perspektiv att se de äldres situation utifrån. De invanda mönster eller antagande som beskrevs som bekväma ställs i denna teori på sin spets och teorin om gerotranscendens ger ålderdomen sin alldeles egna mening och karaktär.

Inom denna teori blir nyckelord som förändring och utveckling viktiga, men till skillnad från andra delar av socialgerontologin som utgår från yngres antaganden så grundar sig denna teori på de äldre själva. För att finna och kunna beskriva det dolda samt förbisedda i åldrandet och åldrandets process så har teorin ställt sig tvärt emot många negativa antagande kring åldrandeprocessen. Istället för negativa antaganden så bör var och en som kommer i kontakt med äldre lyssna på den äldres berättelse om dennes utveckling genom livet. Genom teorin om gerotranscendens har Tornstam funnit positiva delar som inträder vid åldrandet. Genom Ego-integritet som Tornstam myntat i förhållande till den kosmiska dimensionen så kan ensamhet ses positivt i åldrandet. Det handlar om att det levda livet har accepterats och när bitar av livet faller på plats. Den äldre upplever mer mening med livet och dennes sammanhang. Ensamheten kan där ses som en viktigt kontemplativ ensamhet enligt Tornstam, (2010) och Erikson, (2004).

En utgångspunkt för teorin om gerotranscendens är äldres minskade intresse för ytliga sociala kontakter och en ökad känsla av samhörighet med tidigare och kommande generationer samt samhörighet i ett samhälleligt perspektiv. Detta är två perspektiv som kan bli till genom livsloppet (Tornstam, 2010). Joan Erikson (2004) lyfter fram en rad perspektiv som kan ske under förändringar i livsloppet till en tänkbar verklighet där ingenting är oföränderligt för alltid. Detta kan jämföras med Tornstams teori om gerotranscendens. Erikson menade att det sker en ständig växelverkan mellan individen och samhället. Hon lyfter fram huvudstadier i den psykosociala utvecklingen där hon beskriver det nionde stadiet i livscykeln. I det nionde stadiet beskrivs ålderdomen som en del av livet som drar med sig många fysiskt negativa delar som är kopplat till åldrandet. Ålderdomen gör så att individen trappar ner i form av att gemenskapen med andra krymper, att vara i ett behövande sammanhang minskar samt att samhörighet med de yngre generationerna blir gynnande i en utveckling för den äldre. Ålderdomen är ett viktigt stadie i livet där positiva faktorer ger individen stöd när individen utsätts för negativa händelser. Hon menar att om individen ser till det ljusa i tillvaron och kommer tillrätta med sina brister så leder det till en framgångsrik utveckling mot gerotranscendensen.

Tornstam (2010) beskriver gerotranscendensens utveckling som en process som både kan acceleras eller bromsas beroende på vad som händer i individens liv. Därför behöver inte alla äldre vara på samma nivå utan på olika stadier i processen. Under utveckling av gerotranscendens tar Tornstam (2010) upp tre olika huvuddimensioner i utvecklingen. Den första är den kosmiska dimensionen, den andra är jag-dimensionen och den tredje är dimensionen om sociala och personliga relationer. Varje dimension delas upp i fem teman. Här inkluderas även de förändringar vi tog upp tidigare.

- I den kosmiska dimensionen så blir gränsen mellan då-tid och nu-tid inte så klar. De äldre går tillbaka i barndomen och ser på saker på ett annat sätt. Detta kan ses som en slags försoning (*Tid och Barndom*). De äldre känner inte sig själva som viktigast utan ser sig själva som en del i generationskedjan och ser den helheten som viktigast (*förhållande till tidigare generationer*). De äldres sätt att se på döden förändras och de har en mer avslappnad syn. De håller fortfarande livet kärt, men känner inte rädsla inför döden (*liv och död*). De äldre får en acceptans på att allt inte kan förklaras vetenskapligt och vissa saker går helt enkelt inte att förstå (*livets mysterium*). De äldre börjar mer att uppskatta och glädjas åt det lilla (*livets glädjeämne*).
- I jag-dimensionen får de äldre en mer medvetenhet om sina positiva och negativa sidor (*självkonfrontationen*). De äldre får en insikt om att de inte är medelpunkten i allt (*minskad självcentrering*). Den egna kroppen blir mer accepterad och de är mer nöjda med kropp och utseende än de varit tidigare (*kroppstrascendens*). Osjälviskheten blir allt större och därav minskar egoismen (*självtrascendens*). Känslan av att alla pusselbitar faller på plats och de accepterar hur livet är nu och hur det har varit. I det här tillståndet kan de äldre vara i behov av lugn och ro och få utrymme för den positiva inåtvända ensamheten (*ego-integritet*).

- Dimensionen om sociala och personliga roller kan visas som att de äldre väljer sitt umgänge mer noggrant och är mindre intresserade av ytliga relationer. De behöver mer tid för positiv ensamhet (*förändrad innebörd och betydelse av relationer*). De äldre får mer insikt i att det är skillnader mellan jaget och de roller man spelar. Insikten kan få dem att antingen kasta maskerna eller känna en lättnad över att roller ibland är väsentliga (*medvetenhet om rollspelen i livet*). De äldre kan utan att tappa den vuxna rollen våga visa sig barnsliga och inte vara rädda att göra bort sig (*mogen emanciperad barnslighet*). De får också en mer tolerans och vidsynthet och blir mindre dömande och en medvetenhet att allt inte är svart eller vitt (*transcendens vardagsvishet*). De äldre börjar göra sig av med överflödiga saker och känner en lättnad över detta. De får en medvetenhet av att materiella ting inte är så viktiga och de vill inte ha mer än vad som är nödvändigt (*modern asketism*) (Tornstam, 2010).

Med detta menar Tornstam att det inte behöver betyda socialt undandragande hos äldre utan kanske en brist i vår kultur idag hur man bemöter en perspektivförskjutning. Han menar vidare att det behövs anpassade aktiviteter för äldre istället för att göra som man ofta gör idag och stämplar äldre som inaktiva eller oengagerade. När äldre vänder sig inåt och drar sig undan tar personalen eller samhället det som att de äldre måste aktiveras, då aktivitet ses som det rätta samt något som man gör aktivt med "händerna". Orsaken till att äldre drar sig undan kan vara svår att förstå, av det blir det lätt att se till det "rätta" så som aktivitet och gemenskap. Bilden av vad som är friskt och vad som är sjukt beskriver författaren som en "stoppkloss" för gerotranscendens utveckling i samhället, just för att antaganden om vad som är rätt och fel är ingrott. Ett exempel på hur gerotranscendens kan komma till praktisk användning framgår av ¹⁴Wadensten och Carlssons (2007) forskning där de har tagit fram riktlinjer som ska användas av personal som arbetar med äldre. Riktlinjerna ska vara till hjälp att bemöta den äldre i en perspektivförskjutning och för att personalen ska kunna relatera, behandla och förhålla sig till äldre. Detta är viktigt då det i deras studie lyfter fram att personal känner att de tvingar de äldre till aktivitet, men genom användning av dessa riktlinjer så ger det en förståelse att äldres beteende kan vara en naturlig del i åldrandets utveckling. Arbetet med äldre kommer tas upp i nästa avsnitt utifrån socialpedagogiken.

4:3 Socialpedagogik

Madsen (2006) tar upp att det finns två historiska spår i socialpedagogiken. Det första spåret är det som har sina rötter i socialpolitiken och den ses som ett bidrag/insats till lösning av den sociala frågan i samhället. Med detta menas de problem i samhället som dyker upp då en individ själv inte klarar av att sköta sin sociala tillvaro utan behöver offentlig hjälp för att leva ett värdigt liv. Det andra spåret har sina rötter i allmänpedagogiken och ses som en insats till utvecklingen av den sociala individen. Individen ska garanteras förutsättningar så att han/hon

¹⁴ Barbro Wadensten är universitetslektor, institutionen för vårdvetenskap och sociologi Högskolan i Gävle och Marianne Carlsson är professor, institutionen för folkhälso- och vårdvetenskap, sektionen för vårdvetenskap, Uppsala universitet

kan socialiseras/anpassas i allmänna institutioner och även i det civila samhället. Att förebygga och lösa sociala och pedagogiska problem som kan äventyra det övergripande målet med socialpedagogik, nämligen att den samhälleliga integrationen ska ses som socialpedagogens främsta uppgift. Den ger sig in där samhällets konfliktplatser finns och där människors livsvillkor är hotade och därför brukar den ses som en ”kris”-pedagogik. Med detta menar Madsen att individerna på något sätt har en brist i sina personliga eller sociala resurser som behövs i deras vardagsliv och därför försöker socialpedagogiken förebygga och tillmötesgå dessa konflikter i vardagsmiljön runt den enskilde individen.

De målgrupper som kan vara i behov av en socialpedagogisk insats beskrivs som de marginaliserade eller utstötta grupperna i samhället. I vår studie lyfter vi fram den marginaliserande gruppen som äldre hemtjänsttagare eller i alla fall en grupp som riskerar att hamna i en marginaliserande situation. De behöver inte vara helt utestängda från något område, men det är ett område som både individen och samhället anser vara viktiga i livet. Det är även viktigt att ta upp att det är en oönskad situation för individen själv. Socialpedagogikens arbetsfält finns alltså i det spänningsfält där individer eller grupper av individer står mellan att vara en del av samhället och bara vara en lite del av det (marginalisering) eller att vara helt utstötta. Huvudmålet med socialpedagogiken är att förebygga marginalisering och utstötning från de områdena i livet som både individen och samhället anser viktiga för ett värdigt liv i uppskattade gemenskaper. I de fall där det redan skett en utstötning och marginalisering ska den hjälpa till att bygga upp individernas personliga och sociala förmåga för att stärka det sociala deltagandet inom betydelsefulla livsområden. I studien kommer marginalisering upp i förhållande till våra respondenters funktionsnedsättningar som en hämmande faktor till socialt deltagande samt förluster av relationer till nära vänner och familj. Madsen (2006) menar att det inte är meningen att socialpedagogiken ska se till att individen kommer tillbaka till där den var innan utanförskapssituationen utan stötta individen genom en ny väg. Detta kan medföra utveckling av identitet och nya färdigheter.

Någon som vidare problematiserar kring den nuvarande bilden gällande socialpedagogik är Gustavsson¹⁵ (2008) som skriver om ett annat sätt att se socialpedagogiken och beskriver sociologi och pedagogik var för sig. Han menar att en sociolog undersöker samhälleliga konstruktioner och den pedagogiken riktar sig mot “hur det sociala meningskonstruerandet går till”. Sammanhang som sociala, kulturella och historiska är betydande, men det är aktörerna i dessa sammanhang, deras handlingar och världar som står i fokus. Socialpedagogiken är intresserad först och främst av utanförskap och underordning i samband till vad som uppfattas som avvikande och normalt i samhället. Med detta menar han att det är socialt konstruerat. Han utgår ifrån att se avvikelser, utanförskap och underordning som socialt konstruerade. I dagens socialpedagogik riktas blicken mot hur “normal” och “onormal” skapas i samhället genom de pågående socialisationsprocesserna och inte enbart vad som skiljer dem åt.

¹⁵ Anders Gustavsson är professor inom socialpedagogik och handikappforskning i Stockholm.

4:4 "Brygga" mellan socialgerontologi och socialpedagogik

I detta avsnitt beskriver vi två exempel på hur socialgerontologi och Socialpedagogik kan kopplas ihop och hur dessa kunskapsområden kan berika varandra.

Det första exemplet hämtas från Cedersund (2013) som beskriver en brygga mellan socialgerontologin och socialpedagogiken. Hon ser att socialgerontologin tar upp ensamhet som en viktig aspekt i den äldres vardag samt ser begreppet gemenskap inom socialpedagogiken som viktigt att förebygga socialt utanförskap. Cedersund menar att när ensamheten blir synlig i ett socialt utanförskap hos den äldre blir frågan om möjligheten till social gemenskap aktuell. Det blir i reflektionen mellan ensamhet och gemenskap som hon ser att kopplingen sker mellan socialpedagogik och socialgerontologi. Detta då socialpedagogiken har gemenskap som mål och att främja människans väg till gemenskap så har socialgerontologin enligt forskare ensamhet i fokus. Alltså genom att sammanlänka socialpedagogiken och socialgerontologin så skulle det hjälpa i arbetet med individer att förebygga socialt utanförskap (ensamhet) genom att se till behovet av gemenskap. Socialpedagogen ska ha fokus på individens problem att delta i gemenskaper men även arbeta förebyggande och avhjälpa av sociala förluster. För att detta ska vara möjligt är det viktigt att se till varje individs behov och inte ta för givet att gemenskap är det ända rätta mot socialt utanförskap.

Det andra exemplet hämtas från Åhnby, Svensson och Henning (2013) som även tar upp gemenskapen i förhållande till socialpedagogik. Gemenskap tar forskarna upp i förhållande till aktiviteten på en framtidsverkstad för äldre där man strävar efter att gemensamt starta utvecklingsprocess. I utvecklingsprocessen sker reflektion och lärande i grupper av äldre. Detta bidrar till att självkänslan stärks både individuellt och kollektivt. Forskarnas intresse bygger på att ett ökat antal äldre lever ensamma samt att gemenskap är hälsofrämjande och utanförskap en hälsorisk. Deras forskning kan vi se är ett exempel för vår studie att socialpedagogik och socialgerontologi används tillsammans för att förhindra utanförskap. Att förbygga ensamhet och främja integration är grundande i arbetet som socialpedagog (Cedersund, 2013, Boström, 2014). Boström (2014) skriver i sin avhandling om svårigheten i att arbeta med äldre och med individer generellt. Svårigheterna ligger i att lyssna till den äldre och få en uppfattning om deras behov, önskningsar samt förutsättning som sedan ska användas i arbetet. Det är därför viktigt att få ett tidsperspektiv av den äldre för att kunna få en helhet om dennes uppfattning kring behovet som i detta fall lyfts fram som trygghet.

Tornstam (1996) visar en lösning i svårigheten att arbeta för den äldres önskemål. Hans forskningsresultat visar på att genom att implementera teorin gerotranscendens hos personal i äldreomsorgen så ger det positiva effekter hos personal samt hos de äldre och detta syns även i Wadensten och Carlssons (2007) forskning. I gerotranscendens får personalen en bredare teoretisk ram som gör att de ser bortom normer och stereotyper, fokus kan vändas mot vad den äldre egentligen vill. Tornstam menar att genom denna tillämpning så främjar det för den äldres valfrihet och förhindrar utanförskap. Detta är en strävan mot det individualistiska, men även en strävan bortom eller bakom det självklara hos äldre då det inte är säkert att alla äldre

vill lika (Tornstam, 2010, Cedersund, 2013). Han lyfter även fram tiden som en viktig faktor att närma sig den äldres gerotranscendens. I samtalet med den äldre är det viktigt att tid ges för att den äldre ska kunna berätta om sig själv detta öppnar upp för den som lyssnar att kunna förstå det bakomliggande i vad den äldre vill.

I det ovan nämnda kring socialpedagogik av Cedersund (2013) kan vi alltså koppla samman med Tornstams teori gerotranscendens som utgår ifrån socialgerontologin. Där de båda ser människans vilja som viktig i arbetet att förebygga utanförskap samt att möjligheten till social gemenskap ska finnas. Där gerotranscendens sträcker sig bakom behovet av gemenskap hos varje individ i detta fall äldre så kan det behovet och viljan skilja sig åt (Tornstam, 2010). Något som ovan har tagits upp i förhållande till gemenskap och socialt utanförskap är ensamhet. Ensamhet har valts att tas upp i följande då vi ser den som en central del i forskning samt teoretiskt i samband med att förhindra utanförskap som är en viktig del i arbetet som socialpedagog. För att kunna arbeta i frågor gällande en individs eller grupps ensamhet är det viktigt att veta vilken betydelse ensamhet har. Detta är något som kommer tas upp i följande avsnitt.

4:5 Ensamhet

Detta begrepp kan delas in i tre betydelser. Den första betydelsen är fysiskt ensam den andra är att mäta civilståndet och det tredje är den upplevda ensamheten (Andersson, 2002). Den fysiska ensamheten beskriver Tornstam (2010) är när du som individ behöver fysisk närhet och kontakt med andra. Den som handlar om att mäta civilstånd menar han är att se det genom om de är gifta, änklingar, ensamboende och så vidare.

Den betydelse som blir viktigast i vår studie är *den upplevda ensamheten* som kan beskrivas som känslan av ensamhet vilket Andersson tar upp genom sex olika förutsättningar. Han förklarar dem som olika former av relationer och en brist av någon av dessa kan ge en känsla av ensamhet.

- Den första är *tillgivenhet* där individen kan få en känsla av trygghet och säkerhet genom känslomässig närhet.
- Den andra är *möjligheten att ta hand om någon*, där individen i en relation ser till att någon mår bra.
- Den tredje är *social integration* som betyder att individen får tillhöra en grupp som delar dennes intressen och synsätt.
- Den fjärde betingelsen är *försäkran om egen värde*, vilket betyder att individen får bekräftelse på sin förmåga och skicklighet av någon.
- Den femte är *materiell garant*, där individen vet om att den kan räkna med materiell hjälp från andra.
- Den sjätte är *vägledning av andra* och menas att om individen behöver råd eller information av andra så vet han/hon med säkerhet att han/hon får det.

Tornstam (2010) tar upp att känslan av ensamhet inte behöver finnas hos de som är socialt isolerad eller som har få sociala relationer, utan kan även upplevas hos de som har många sociala relationer. Han tar även upp att det finns ett annat sätt att se på ensamheten, som positiv. När den äldre behöver lugn och ro för att få alla livets pusselbitar på plats och få en helhet i det, vilket sedan kan leda till att den äldre kan se tillbaka på sitt liv och känna tillfredsställelse. Detta sätt att se på ensamheten tas upp som tidigare förklarats som gerotranscendensens *ego-integritet*.

4:6 Social identitet - gemenskapsperspektiv

Jenkins (2014) ser all mänsklig identitet som social identitet. Han beskriver att identiteten bara kan förstås genom en identitetsprocess, *att vara* eller *att bli*. Processen innefattar hur du ser på andra och dig själv, hur andra uppfattar dig och hur du tror andra uppfattar dig. Processen kan även fortsätta och förändras efter livets slut, eftersom andra kan ändra uppfattning om individen även då. Författaren tar upp att bemötandet vi får ifrån andra människor kan beror på hur de uppfattar vår identitet. I de flesta situationer har vi ingen möjlighet att påverka den sociala identiteten eftersom många människor spekulerar om vår identitet utan att vi ens märker det. När individen säger något om andra så säger de oftast även något om sig själva (Jenkins, 2014, Trost & Levin, 2010). Trost och Levin (2010) beskriver att när en individ tänker så integrerar den med sig själv. I tanken sker omedvetet interaktion med sig själv genom socialt skapade bilder och betydelser. *Jaget* sker alltid i en förändringsprocess genom social interaktion.

Molin (2013) beskriver Baumans syn på den personliga och den sociala identiteten. Den sociala identiteten måste bli stark för att det ska finnas ett vi som alltså är en social gemenskap. Det är sedan genom vi (gemenskapen, sociala identiteten) som jag (personliga identiteten) blir starkare. Genom kontakt med andra kan man på så vis stärka sin sociala identitet. Molin hävdar att gemenskap är grunden till identitetskapandet hos människor och att skapandet aldrig kan ske i ett tomrum, utan är oftast på något sätt kopplad till gemenskap. Den personliga identiteten är ganska svag och behöver den sociala identiteten för att känna sig stark. Med detta menas att en individ behöver få känna tillhörighet någonstans och vara med i någon större gemenskap eller grupp för att den sociala identiteten ska utvecklas. Den sociala identiteten blir till genom gemenskap där jag och vi skapas. Gemenskapen ger individen feedback på dennes handlande där en bild av individen skapas genom interaktion med andra.

Även Madsen (2006) beskriver att en individs identitet är mellan denne och individens sociala omvärld. Med detta menar han att det inte är ett personligt tillstånd utan individens identitet är en process som är föränderlig och är beroende av individens relationer. Han beskriver att den sociala identitetens grund uppstår genom att andra ser individen genom de kännetecken som går att se på t.ex. kön klädsel språk ålder. Detta är saker som individen delar med andra som tillhör samma grupp eller kategori, det är i förhållande till dessa individen värderas. Därför är det i individens möte med olika offentliga inrättningar som individens sociala identitet blir bekräftad och inte den personliga identiteten. Utifrån detta bemöts individer med olika förväntningar gällande samarbete eller samspel. Den sociala identiteten kan även uppstå

genom offentlig information om individen, då kan individen inte påverka på något sätt hur den sociala identiteten ses. Här kan vi se ett exempel som när hemtjänstpersonalen förbereder sig inför besöket hos en ny hemtjänsttagare genom att läsa i dokumentation, där en bild av den nya hemtjänsttagaren bildas hos personalen vilket de i sin tur har med sig inför första besöket.

4:7 Nätverksband

Andresen (2007) förklarar sociala nätverk som nära relationer till andra individer, oftast familj och vänner som vi har en känslomässig relation till. Någon som ser dessa relationer i form av olika nätverksband är Granovetter (1973) där begreppen "strong ties", "weak ties" och "absent ties" används. Relationen i "weak ties" är ytliga och tillfälliga relationer där istället "strong ties" beskrivs som ömsesidig relation till en förtrogen eller familj. Ett begrepp som står för desto ytligare kontakter är "absent ties" som betyder frånvarande band i form av hälsningskontakter eller igenkänningskontakter. En intressant del av Granovetters teori är broar som kan bildas mellan olika "weak ties" vilket gör så att individens nätverk ökar och chans till positiva resurser finns för individen.

Nätverksband kan även utvecklas på olika sociala arenor till exempel grannskapet där man enligt Henning och Svensson (2011) använder begreppen tjocka och tunna band i sin forskning. De tjocka banden är intima relationer eller familjeband. De tunna banden beskriver författarna som hälsningskontakter och igenkännande kontakter. De tunna banden kan ge en känsla av tillhörighet och trygghet helst för en äldre person när de tjocka tunnarna ut på grund av att naturliga skäl. De beskriver de tunna bandens styrka som en frihet för den äldre att själv kunna bestämma om kontakten sker i mindre eller större omfattning. Henning, Svensson och Åhnby (2015) ser de tunna banden som viktiga, då de tjocka tunnarna ut. De behövs för att bygga upp de äldres sociala nätverk och för att förebygga negativ ensamhet och utanförskap.

Samtliga nätverksbanden som vi ovan har beskrivit som mycket tunna band (absent ties), tunna band och tjocka band, ser vi kunna innefattas i Madsens beskrivning av sociala nätverk genom ett socialpedagogiskt synsätt som grundar sig i den sociala integrationen. Madsen (2006) tar upp att social integration kan äga rum genom människors sociala nätverk i det civila samhället. Det är nätverk som är uppbyggda genom att de är frivilliga och valda relationer och det finns ömsesidig tillit.

Ett socialt nätverk kan ses som en resurs för individen och kan fungera som ett socialt kapital som kan sättas igång för att förverkliga mål som har stor betydelse för den enskilde individen. Det kan även hjälpa individer att hantera svårigheter i sitt liv så som sjukdom och arbetslöshet. I pedagogiken används ofta nätverksarbete för att synliggöra nätverken hos individer och utveckla dessa resurser. Men det finns även en risk med detta, att det professionella tar över individernas frivilliga relationer och det kan då istället ses som ett sätt för samhället att kontrollera det sociala i civilsamhället.

Madsen (2006) beskriver att när hemmet blir en arbetsplats för de professionella så inriktas inte bara den socialpedagogiska insatsen mot individen utan även mot dennes omgivning,

bostad och miljön i hemmet. Allt i hemmet visar vilka handlingar som har betydelse för den enskilde. Madsen beskriver att människor handlar efter hur de definierar och upplever olika situationer. Den sociala verkligheten skapas i människors interaktion med varandra.

5. Metod

5:1 Vetenskapsteoretiska utgångspunkter

Vår studie tar sin utgångspunkt i den äldre hemtjänsttagarens upplevelse och där vi i studien tolkar den äldres upplevelse av verkligheten. En fenomenologisk utgångspunkt i kvalitativa studier är intresserad av att förstå de sociala fenomenen utifrån individernas egna perspektiv och i sin tur beskriva individens verklighet genom att tolka den beskrivna upplevelsen av verkligheten (Kvale & Brinkmann, 2009). Detta har vi låtit oss inspireras av när vi genomfört vår studie utan att göra anspråk på att vår studie är en fenomenologisk studie. Uttalandena i studiens intervjuer tolkas och får en mening inom ramen för studiens syfte och frågeställningar. För att styrka att vi förhåller oss till de äldres upplevelser har vi valt ut vissa uttalanden som citeras och används i studiens resultat och analysdel. Genom att låta oss inspireras av en fenomenologisk ansats så ger detta oss en möjlighet att återskapa en bild så nära verkligheten som möjligt.

Syftet med studien är inte att ge en klar sanning av problemområdet utan att ge en möjlig förståelse vilket gör att studien också har en abduktiv utgångspunkt. Under studiens gång så sker en växelverkan mellan empirin och teorin. Danemark (2003) skriver att slutsatsen utifrån en abduktion är det som följer av att vi relaterar olika idéer och kunskaper till varandra. Han menar även att slutsatsen aldrig är logisk i förhållande till förutsättningarna, men att det ändå finns en teori som grund.

5:2 Kvalitativ intervju som metod

Studien utgår ifrån äldre hemtjänsttagare och deras upplevelse kring känslan av ensamhet i deras vardag. För att fånga en hemtjänsttagarens upplevelse så genomförde vi intervjuer. Vi har i studien genomfört fyra stycken halvstrukturerade livsvärldsintervjuer då vi söker förståelse i intervjupersonens egna perspektiv och vill tolka innebörden av den äldres levda värld och beskriva sociala fenomenen (Kvale & Brinkmann, 2010). I genomförandet förhöll vi oss som forskare öppet och lät den äldre tala färdigt, men styrde in samtalet mot våra teman. Våra intervjuer innehöll många berättelser upplevelser kring det levda livet, men även hur vardagen upplevdes.

I den kvalitativa intervjun skapas kunskap i ett socialt sammanhang mellan den som intervjuar och respondenten. Även om kunskap skapas så krävs en färdighet hos den som intervjuar, en konst att ställa "andrafrågor" och möta upp respondentens svar (Kvale & Brinkmann, 2009) Den kvalitativa metod har fördelar i vår studie då den kan hjälpa oss att synliggöra och fånga

den äldres upplevelse av verkligheten. Nackdelar vid användandet av denna metod är att den som intervjuar får mycket material vilket även leder till mer arbete vid analysering av materialet (Kvale & Brinkmann, 2009). Efter att vi hade genomfört alla studiens intervjuer fick vi även se hur mycket material det hade gett oss. Det tog lång tid vid transkribering men även lång tid att sälla ut ifrån vad som vi ansåg var användbart material.

5:3 Tillvägagångssätt

Vi påbörjade studien genom att läsa in oss på relevant tidigare forskning utifrån sökning i olika databaser. De sökord som användes var bland annat ensamhet, äldre, social identitet, nätverksband, hemtjänst. Dessa sökord använde vi både i kombination med varandra, men även var för sig. Våra sökord använde vi när vi sökte tidigare forskning i form av avhandlingar och vetenskapliga artiklar, men även när vi tittade i vår kurslitteratur samt annan litteratur.

Vi tog kontakt med verksamhetschefen för äldreomsorgen i kommunen och informerade om vår tänkta studie och dess syfte. Där fick vi godkännande att lämna förfrågan till hemtjänsttagare i kommunen. Vidare tog vi kontakt och informerade enhetschefen för hemtjänsten som lämnade våra intervjuförfrågningar (bilaga 2) till planerarna samt informerade dem vidare vilka kriterier som gällde i valet av respondenter.

Intervjuförfrågningarna delades sedan ut med hjälp av hemtjänstpersonal som även tog emot breven från hemtjänsttagarna. De äldre som sedan tackade ja till att delta i intervju skrev namn och telefonnummer på intervjuförfrågan. I och med detta fick vi bara reda på namnen på de personer som ville delta i en intervju. Vi tog kontakt med respondenterna genom att ringa dem och boka tid för intervju. I väntan på svar från hemtjänsttagarna gjorde vi en intervjuguide.

5:3:1 Intervjuguide och intervjutillfälle

Vid intervjutillfällena använde vi oss av en intervjuguide (bilaga 1). Intervjuguiden har vi skapat utefter vårt syfte och frågeställningar där frågor skapades utifrån olika ämnen. Vi utformade öppna frågor men även slutna frågor med följdfrågor som ställdes öppna (Kvale & Brinkmann, 2009). De slutna frågorna använde vi för att vissa specifika svar var nödvändiga för att kunna gå vidare i intervjun men även nödvändiga för vår studie. Vi utformade frågorna så att vi skulle öppna upp möjligheter för den äldre att själv få beskriva sin vardag och livssituation som sedan smalnade av i de ämnen vi valt. Intervjuerna spelades in efter att respondenterna godkänt detta. Vi hade till en början tänkt spela in intervjun efter att vi ritat upp en nätverkskarta med respondenten. Detta märktes efter vår första intervju inte var något bra val, då det kom fram mycket relevant information under tiden vi gjorde nätverkskartan. Vi tror det berodde på att det öppnade upp till samtal när man gjorde nätverkskartan tillsammans med den äldre. Därför valde vi att spela in hela samtalet under våra tre resterande intervjuer.

En av oss intervjuade medan den andra antecknade under intervjun samt ritade upp en nätverkskarta. I vår första intervju började vi med att göra nätverkskartan tillsammans med

den äldre för att få en överblick kring den äldres sociala nätverk. Vi lät den äldre nämna sina bekanta, vänner, släkt och övriga som vi sedan förde ner i nätverkskartan. Efter första intervjun märkte vi att det istället kunde varit bättre att göra nätverkskartan under intervjun då den äldre genom att berätta om sitt liv kom på fler tänkbara sociala kontakter.

Vi ville fånga den äldres upplevelse kring ensamhet och valde därför att forma frågor som kunde leda till ytterligare frågor. Vi förstod att vi genom detta skulle få långa intervjuer men vi fann det nödvändigt för att kunna förhålla oss till vår teoretiska utgångspunkt gerotranscendens. För att kunna närma sig en gerotranscendens förståelse så krävs en djupare bild av den äldres livsberättelse och känslor utifrån äldres egen upplevelse (Tornstam, 2010). Utifrån detta bestämde vi oss för att göra längre intervjuer med färre respondenter. I detta fall genomförde vi fyra intervjuer där varje intervju varade 2-2,5 timme.

5:3:2 Urval och respondenter

Vi har valt respondenterna utifrån kriterier där den äldre ska bo själv i det egna hemmet. Andra kriterier var att den äldre skulle ha hemtjänsthjälp dagligen med omvårdnadsinsatser samt kunna uttrycka sig muntligt. Något som vi inte kunde råda över var vilka äldre utifrån våra kriterier som blev tillfrågade utan det låg hos kommunens planerare inom hemtjänsten. Planerarna är de som har all information om de äldres insatser och hjälpbehov. Detta såg vi som viktigt för att vi skulle kunna få respondenter som matchade våra kriterier och skulle klara av att genomföra intervjun.

Respondenterna bestod av 1 man och 3 kvinnor mellan 75-90 år som alla bodde i sitt egna hem. Vi var medvetna om att det kunde bli svårt att få en jämn fördelning mellan män och kvinnor. Andersson (2002) ta upp att majoriteten av äldre 80 år och uppåt är kvinnor. Detta ansåg vi inte som något hinder då det inte var studiens syfte att se till genus. Vissa av respondenterna hade funktionsnedsättning i form av förflyttningssvårigheter och andra hade syn- och hörselnedsättning. Vi förstod att våra respondenter skulle ha någon form av funktionsnedsättning utifrån att de hade hemtjänsthjälp, vilket vi förhöll oss till under intervjun. Vi förhöll oss till detta genom att prata högre och uttrycka oss tydligare. Nätverkskartan som vi använde oss av gjorde det enklare för den äldre att förhålla sig till ämnet

5:3:3 Datainsamling och Analysmetod

Det vi tidigare har lyft fram så har vi samlat in vårt empiriska material genom att fånga den äldres upplevelse genom intervjuinspelning. Efter att alla fyra intervjuer hade genomförts samt spelats in transkriberade vi det inspelade materialet ner till textformat i talspråk. Det transkriberade materialet blev 78 sidor med text. Vi gick igenom samtligt transkriberat material där vi sedan delade upp vårt material utifrån våra tre begrepp som hanteras i studien. Vid uppdelningen av materialet använde vi oss utav tre olika färgpennor som symboliserade ett begrepp vardera. För att vår teoretiska inriktning mot gerotranscendensen skulle behandlas i vår kodning valde vi att även se till begreppens för oss betydelse i förhållande till teori.

Utifrån kodningen delades vårt material upp ytterligare genom att anteckningar fördes av oss var för sig. Sedan tittade vi igenom det vi antecknat och sammanställde med varandra. Vid sammanställning valdes vilket material som skulle representera varje begrepp. Kodning innebär enligt Watt Boolsen (2006) att man delar upp materialet i mindre delar efter principer vilka avgör vad vi tittar efter i en studie. Under en ytterligare kodning eller sållning av materialet så tar man avgörande besluten som sedan ger forskaren analys möjligheten. Det är detta material vi har analyserat utifrån våra valda teorier och vårt urval av tidigare forskning vilket studiens slutsats grundar sig i. Under vår analysering har vi växlat mellan teori och empiri. Detta blir tydligt i vår analys där vi har stärkt citat med teori men även stärkt teori med citat. I analysen har även tidigare forskning behandlats med samma växelverkan. Denna hantering styrker vår tidigare beskrivna abduktiva utgångspunkt. Detta har gjort det möjligt för oss att förstå de sociala fenomenen utifrån individernas egna perspektiv. Då vi i vår analys använt oss av citat för att spegla de äldres perspektiv av verkligheten.

5:4 Studiens kvalitet

5:4:1 Reliabilitet/validitet och generaliserbarhet

Studiens tillförlitlighet alltså reliabilitet talar för att studiens resultat kan upprepas vid flera tillfällen av andra forskare och få samma resultat (Kvale & Brinkmann, 2009). Vi tror att valet av antalet respondenter stöttar upp studiens syfte men det är svårt att säga om samma antal respondenter är tillräckligt för att någon annan forskare skulle komma fram till samma svar. Det är även på grund av att vi tror att vårt urval inte är representativt utifrån de äldre i samhället.

Vad det gäller studiens validitet som står för om metoden undersöker vad den har uttalat sig för att undersöka (Kvale & Brinkmann, 2009). Det anser vi att studien har gjort då vår kvalitativa genomförande har gjort så att vi får den äldres upplevelse av situationen. För att stärka validiteten har vi i studien beskrivit hur vi har gått tillväga vid skapande av intervjuguiden, transkribering samt vår hantering av materialet vid analysering. Vi kan inget annat än att utgå ifrån att våra respondenter har förhållit sig till sanningen under intervjuerna. Utifrån det har vi analyserat materialet och beskrivit ett resultat.

När frågan om studiens generaliserbarhet nu kommer upp så ställer vi oss till att den är generaliserbar. Detta då vi ser att de finns möjligheter att se studiens resultat och slutsatser hos andra äldre i liknande situationer. Kvale och Brinkmann (2009) tar upp former av generalisering i kvalitativ forskning där en av dem är analytisk generalisering. I denna form är det upp till forskaren att argumentera för sitt resultat och gör det möjligt för läsaren att kunna bedöma om resultatet kan generaliseras till en annan situation eller inte. Vi anser att vår studie är väl underbyggd som beskrivit ovan och är möjlig för läsare att jämföra med andra liknande studier.

5:5 Etik och Sekretess

Vi har även i studien förhållit oss till konfidentialiteten (Svedmark, 2012). Då vi innan intervjuernas genomförande informerade om att det är vi som enbart kommer att lyssna på det inspelade materialet samt använda oss utav transkriberingarna. Information gavs även om att studien kommer att behandlas i ett seminarium på högskolan. Både innan och under studiens gång har vi ställts inför etiska ställningstagande, där vi både varit tvungna att se till respondenternas integritet samt varit tvungna att avgöra vad som är rimlig analys utifrån materialet.

Den första etiska frågan vi ställdes emot var hur vi skulle få tag på respondenter utan att vi skulle inkräkta på deras integritet. Under studiens avsnitt tillvägagångsätt har vi lyft fram hur vi gick tillväga i detta fall. Vi valde att i samma brev som anmälan/samtycke gjordes av respondenterna, ha med en skrivelse om studiens syfte samt vad intervjuerna skulle användas till. Genom att informera var vår avsikt att uppfylla informationskravet för att ett samtyckeskrav skulle vara uppnåeligt (Kalman & Lövgren, 2012). Vi tog emot respondenternas skriftliga samtycke, men vi valde ändå att i början av varje intervju ge muntlig information och ta emot muntligt samtycke ifrån respondenterna. Detta gjordes innan inspelningen av intervjuerna gjordes. Under intervjuerna fick vi även tänka på vårt inflytande på respondenternas och deras utsagor. Alltså vi valde att förhålla oss neutrala i tyckande och tänkande om vad som anses rätt och fel (Kvale & Brinkmann, 2009).

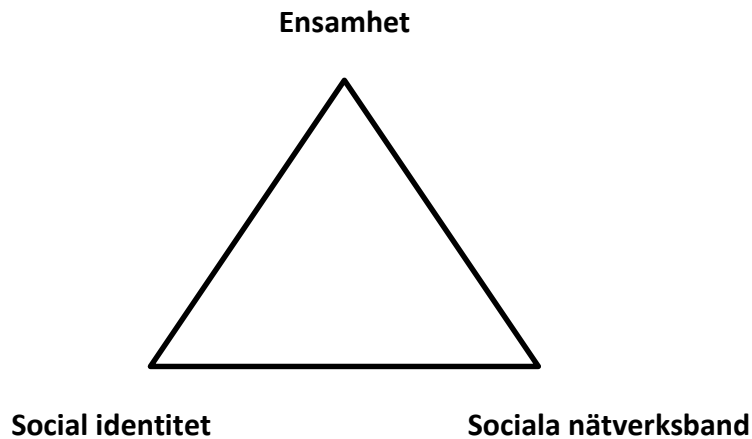
Vidare i studiens arbete med analysering av materialet fick vi tänka på hur djupt vårt material skulle analyseras. Vi valde att inte analysera mer än vad som vi ansåg behövas för att svara upp mot studiens syfte. Här gjorde vi det ställningstagandet vad som var tillräckligt att analysera. I detta fall fick respondenterna inget inflytande i analysen av materialet. Vi kan se att vi har så gott vi har kunnat följa den ”etiska principen”. Kvale och Brinkmann (2009) beskriver den ”etiska principen” att som forskare ska man göra gott och risken för att respondenterna lider ska vara så liten som möjligt. Här kan vi se ett dilemma då det inte är fullt möjligt att främja för båda parterna i studien (Nygren, 2012).

Vi har även tänkt på vårt arbetes kvalitet. Vi har valt att gå igenom intervjumaterialet ett antal gånger samt lyssnat på inspelningar så att vår studies resultat ska vara så tillförlitligt som möjligt utifrån våra tolkningar. Vetenskaplig kvalitet är viktigt för att ett resultat ska vara så representativt som möjligt för det valda forskningsområdet.

6. Resultat och analys

I detta avsnitt kommer studiens resultat och analys att beskrivas utifrån tre teman; *ensamhet*, *social identitet* och *sociala nätverksband* som grundar sig i studiens frågeställningar. De tematiska begreppen kommer att beskrivas i vars ett avsnitt allmänt och sedan ett avsnitt där vi kopplar det till gerotranscendensens tre dimensioner *Kosmiska dimensionen*, *Jag-dimensionen*, *Dimensionen sociala-personliga relationer* och dess innebörder. I detta avsnitt kommer de teoretiska begreppen att förhållas till varandra i studiens sammanhang vid analys

av intervjumaterialet, tidigare forskning samt nämnda teorier. Med analysen vill vi se vilka resultat vi kan få fram av materialet och sedan göra det tillgängligt för tolkning. För att skydda intervjupersonernas identitet har vi valt att benämna dem som respondent 1 till 4.

Figur.1 Relation mellan ensamhet, social identitet och sociala nätverksband.

Vi har utgått från att det finns en relation mellan ensamhet, social identitet och sociala nätverksband. Vår avsikt är dock inte att pröva styrkan i denna relation utan snarare är att visa på att den finns. Denna relation beskrivs i avsnitten nedan.

6:1 Ensamhet

Analysen kommer ha sitt fokus på den upplevda ensamheten så som de beskrivs av Andersson (2002). Det handlar om en brist i olika former av relationer där den äldre kan känna trygghet, känna sig behövd, känna tillhörighet, få bekräftelse som individ, ha tillgång till praktisk hjälp där även råd och resonemang kan föras. I dagens samhälle förekommer det enligt Tornstam (2007) fördomar kring åldrandet där ensamhet är en fördom. Han menar att denna syn kommer finnas kvar i samhället då det har med rädslan att åldras. Tornstam kan ändå se en positiv ensamhet, där tid för den äldre finns för reflektion och ro.

Det vi har kunnat uppfatta utifrån våra intervjuer är att förlusten av en make/maka kan påverka den äldres känsla av ensamhet. Ett exempel är att upplevelsen av ensamhet hos de äldre beskrevs som ett tomrum från förlusten av make/maka samt som en föränderlig känsla av ensamhet. Med föränderlig uppfattar vi att de menar att känslan förändras och hanteras olika med tidens gång. Detta var respondent 1 noga med att uttrycka att vi eller andra i samhället inte kunde förstå.

R1: tomrummet kan man aldrig ta bort[...]utan det är alltid så[...]och det kan ni, kan ni inte förstå förrän ni själva kommer i samma situation.

Förlust av en make eller maka är en av de faktorer som bidrar till känslan av ensamhet hos äldre och att det i detta fall är viktigt att den äldre får stöttning att upprätthålla andra meningsfulla kontakter enligt Berg et al. (1981).

Hos respondenterna nämns känslan av ensamhet även som en följd av deras fysiska funktionsnedsättningar så som syn, hörsel och amputering. Våra respondenter hade även gemensamt intressen som utförs individuellt så som målning och spela dragspel. På grund av deras funktionsnedsättningar har respondenter varit tvungna att trappa ner eller sluta helt med sina intressen. Detta beskrivs som en stor sorg eftersom dessa intressen hämmade känslan av ensamhet enligt respondenterna.

R4: ja det va och det är min största sorg nu för jag tyckte här att åh, jag kommer till denna fina balkong åh, vad jag ska sitta och måla[...]och här sitter jag nu[...]det är kört[...] hur man blandar ihop ensamheten med mitt[...]mitt problem, alltså synnedsättningen[...]jo men det gör ju att jag känner mig ensam.

Detta kopplar vi till studiens tidigare forskning som bland annat lyfter fram att fysiska förluster hos den äldre påverkar känslan av ensamhet och att det inte är åldern i sig (Pinquart & Sörensen, 2001, Pettigrew & Roberts, 2008, Evertsson & Johansson, 2008). Förlusten av att kunna utöva något de tycker om och är bra på kan vi se i Andersson (2002) där han beskriver en försäkran om egenvärde som en förutsättning att inte uppleva ensamhet. Vi tror att dessa intressen hos de äldre var viktiga för att upprätthålla bekräftelsen på sina förmågor. Läsning har varit ett stort intresse hos ett par av våra respondenter där de på grund av synnedsättning fått börja med talböcker. Detta ser Berg et al. (1981) kan vara en orsak till att upplevelsen av ensamhet uppstår.

R4: jag kan ju ingenting göra[...]utan jag lyssnar ju på talböcker, både dag och natt höll jag på och säga[...]så har jag bara mina böcker kvar[...]och det är ju en himla tur de.

Hos respondent 4 kommer talböcker upp i samband med ensamhet. Där hon tidigare har målat för att komma bort ifrån ensamheten efter förlusten av sin make. Även respondent 1 tar upp sitt intresse för talböcker då hon inte heller kan måla längre, som hon gjorde i samband med hennes makes bortgång.

Analysen visar vidare att samtliga respondenter ger uttryck för ett behov av att få prata om vad de varit med om i sina liv samt hur det har fört dem till där de är idag. Utifrån intervjuerna tror vi att de äldre vill dela med sig av sitt levda liv till andra genom att skriva böcker eller bara ha någon att berätta allt för. Andersson (2002) tar upp att den äldre behöver få bekräftelse för sin förmåga.

R3: Ja och det är ju en besvikelse att jag inte ser ordentligt jag har ju ni ser det ligger ju en bok där som jag har medverkat i och skriver om min barndom där i bygden och vi skulle ju fortsätta skriva[...]museet vill ju gärna ha mina minnen.

Detta uppfattar vi som viktigt för en äldre med funktionsnedsättning att se tillbaka och att kunna delge vad den har åstadkommit och varit med om i sitt liv, istället för att se till vad de inte kan göra längre.

Ensamheten har inte enbart talats om i negativa sammanhang i våra intervjuer. Genom analys av materialet anar vi att behovet av ensamhet finns och att ensamheten kan behövas. Pettigrew och Roberts (2008) ser ensamhet som inte enbart negativ utan även uppskattad hos äldre.

F: *Kan du känna att ensamhet kan vara positiv?*

R3: *Ja det kan jag verkligen för jag kan känna ibland[...]jag vill inte ha att nån kommer hit[...]jag orkar inte sitta och prata idag så jag drar mig undan, jag måste ha lugna stunder också men det är inte det att jag mår dåligt utan det att jag vill bara vara själv [...]jag vill bara dra filten över och sova och det lite lugnt en stund.*

Att se ensamheten som positiv och utvecklande för den äldre är något som Tornstam (2010) tar upp genom sin teori gerotranscendens. Där vi har valt att analysera och beskriva ensamheten genom den *Kosmiska dimensionen* i följande.

6:1:1 Ensamhet utifrån Gerotranscendens

I den kosmiska dimensionen ser Tornstam (2010) att gränsen mellan dåtid och nutid inte är så klar utan flyter ihop. Han tar upp om *livets mysterium* i den kosmiska dimension där allt inte är förklarbart eller förståeligt enligt den äldre. Vi tror att den äldre här har svårt att förklara varför den gör som den gör och tänker som den tänker. Detta kopplar vi till respondent 1 som har förlorat sin make.

R1: *Det finns ett foto där på Bertil[...]jag tycker att Bertil finns här va[...]det är vårt hem här[...]han finns här i alla fall[...]om han alltså inte är levande[...]men hans liksom ande eller atmosfär finns kvar[...]jag kan inte förklara det men det är så i alla fall.*

I förhållande till ensamhet har vi vidare kunnat uppfatta berättelsen med respondent 4 som uttrycker att hon inte har några förpliktelser kvar till sina barn som klarar sig bra själva. Detta kom upp i samband med förhållandet till livet då respondent 4 inte ser något fel med att få dö.

R4: *jag har haft ett väldigt bra liv och är så fullkomligt nöjd med det, men jag skulle hemska så gärna vilja somna och bara komma ifrån det[...]det får inte göra ont bara[...]nä men jag har ju ingenting och, jag har ingen som är beroende av mig[...]inget att leva för[...]tycker jag för alla klarar sig själv[...]och då har jag ingen uppgift och kan jag då inte göra nånting som jag själv tycker är roligt så finns det ingen anledning och leva[...]och då är det bara frågan, ska man gå här och ha så tråkigt[...]det är inge, det är inget som jag tycker är[...]tråkigt och säga så[...]jag tycker det är fullt naturligt.*

Vi kan förstå detta utifrån Tornstam (2010) som beskriver detta i gerotranscendensen som *liv och död*, där han menar att de äldre tycker om livet, men de känner ingen rädsla inför döden. Det gäller även *temat förhållande till tidigare generationer* där han förklarar liknande situation som att den äldre nu mer ser helheten i generationskedjan och detta kopplar vi till att respondent 4 inte längre känner sig behövda utan lämnar över till nästa generation.

Genom att den äldre reflekterar över det levda livet så blir det som en försoning som enligt Tornstam (2010) beskrivs som en *försoning i tid och barndom*, där den äldre kan blicka

tillbaka och se saker på ett annat sätt idag.

Respondent 2 berättar om en telefonkontakt som han har med en gammal bekant där den bekanta tycker att respondenten har så mycket att berätta om sitt liv.

R2: Jaa aa och sen så pratar vi ofta om historier vi upplevde på Grönland och runt om[...]så säger han, kan du inte skriva en bok om det[...]För han var säker på den skulle bli mycket bra för jag har ju jobbat med massor grejer.

Detta ser vi som att respondenterna lever av då-tiden som de reflekterar och blir starkare av. Historier från barndomen till historier om karriär och kämpande beskrivs i intervjuerna som stärkande där de är idag.

I samband med att få vara ensam berättar även respondent 3 att hon har haft tid att lärt känna sig själv och bli stark.

R3: Jo det har jag gjort jag har haft tid å se på mig själv[...]Javisst är jag förändrad jag har upptäckt att jag är kontrollfreak det har jag inte trott (skrattar) men det har jag förstått att jag är.

Den positiva bilden av att få vara ensam som vi uppfattar av berättelserna kan ha inverkan på hur den äldre ser sig själv. Detta leder oss in i nästa avsnitt på social identitet och slutligen analys utifrån gerotranscendens *Jag-dimension*. Detta belyser vikten av att den äldre ska få ha lugn och ro och att det är positivt för den äldre att få utrymme för den inre ensamheten.

6:2 Ensamhet i förhållande till social identitet

Den sociala identiteten menar Molin (2013) och Madsen (2006) upprätthållas genom interaktion med andra alltså i en gemenskap där individen kan få sin identitet bekräftad. Den sociala identiteten sker i en process under livets gång där den aldrig är bestående utan hela tiden föränderlig (Jenkins, 2014, Madsen, 2006, Trost & Levin, 2010).

Vi har uppfattat utifrån våra respondenter att de är mer medvetna om vem de är nu på äldre dagar. Detta då det framkommit i tre av intervjuerna att de känner sig mer säkra i sig själva samt att de kan betona sina positiva och negativa sidor.

Respondent 3 som vi tidigare lyft fram under avsnittet ensamhet så ser respondenten sig starkare och att hon har blivit medveten om att hon är kontrollfreak.

Respondent 4 är medveten om att hon är både social och enstöring samt känner sig tillfreds med det.

R4: Jag kan nog va både social, jag kan också ibland längta efter och va lite enstörig, för mig själv[...]jag har inte svårt till och va ensam[...]ja ensam det är ju en sak förstås, ensamheten är svår men bitvis så kan jag mycket väl va ensam.

Vi är osäkra på att det går dra gräns vad som anses som positiva och negativa sidor hos de äldre, enbart utifrån hur våra respondenter själva uttrycker sig och som vi uppfattar. I detta kan vi även fråga oss varför enstörning kunde tolkas som negativt sätt att se sig själv eller

tvunget att nämnas utifrån vår uppfattning, med en förklaring.

Ordet enstöring som dök upp i intervjun kan vi koppla till Tornstams (2007) forskning som visar på samhälleligt skapade stereotyper om äldre där ensamhet ses som en negativ del i åldrandet. Ensamhet tolkar vi utifrån Tornstams stereotyper är en negativ sida hos individer utifrån samhället. Det kan möjligen vara så att det är respondentens sociala identitet som talar för enstöring i ett negativt sammanhang och ett beteende som kanske kräver en förklaring. Vi uppfattar respondentens förklaring som en ursäkt att denne ser annorlunda på ensamhet motsvarande samhällets negativa stereotyp.

Utifrån vår analys av den sociala identiteten tror vi att det finns två möjliga exempel kring vårt resonemang där både en personlig identitet och en social identitet kan skymtas.

Det första tänkbara exemplet vi kan se detta igenom är Molin (2013) som i sin forskning skiljer på en personlig identitet och en social identitet. Där den personliga identiteten är svag och behöver den sociala identiteten för att bli stark.

Det andra exemplet kan vi vidare se hos Jenkins (2014) där han ser att all identitet är socialt skapad.

”all human identities are, by definitions, social identities” (Jenkins, 2014; 18)

När vi ser utifrån de två exemplen, intervjuerna samt empirin finns utifrån studien båda möjligheterna. Vi ser att vi här inte kan finna ett svar, men en tänkbar lösning kring respondenternas syn på sig själva. Vi kan utifrån respondent 4 beskrivning av ”enstöring” problematisera kring våra två exempel. Där vi tror att en personlig identitet finns, men att den är beroende av sociala identiteten. Detta grundar vi i när respondent 4 beskrev sig som en ”enstöring” så var hon tvungen att förklara sig. Detta tror vi kan ha med den negativa laddningen i ordet ensam som finns i samhällets stereotyper utifrån Tornstam (2010). Vi utgår från att det är viktigt i analysen att även beakta och belysa den negativa ensamheten som förebyggs genom gemenskap. Våra resonemang kan även ses utifrån Jenkins (2014) då han anser att den sociala identiteten är föränderlig under hela livet samt att det inte går att kategorisera individer. Respondent 4 kunde se sig social ibland och ibland som enstöring som vi tror visar på att den sociala identiteten kan ändras. Utifrån citatet kan vi tolka att det sker en reflektion mellan respondenten och hur andra ser på henne där den sociala identiteten blir synlig. Vidare förhåller vi oss till social identitet i vår analys genom att se detta utifrån gerotranscendensens *jag-dimension*.

6:2:1 Social identitet i förhållande till Gerotranscendens

För utvecklande i gerotranscendens hos den äldre tar Tornstam (2010) upp i Jag-dimensionen temat *ego-integritet*. Vi anar att detta är en viktig del för den äldre att få ha tid till reflektion som sedan kan användas på ett bra sätt (genom ensamhet), ett bra sätt ser vi som utvecklande mot positivt tänkande. Alltså vi kan se möjligheterna till en positiv ensamhet. Med detta kan vi se att Erikson (2004) som tar upp vikten av ett livslopp, att den äldre ser till de ljusa stunderna i livet och kunna komma till rätta med sina brister för utvecklande mot

gerotranscendensen. I detta kan vi tolka att den äldre får tid att lära känna sig själv vilket vi har lyft fram tidigare i vår analys om ensamhet.

Det vi vidare har uppfattat utifrån intervjuerna är att de äldre har *minskad självcentrering* med vilket menas att vi har förståelse för att de inte ser sig som mittpunkten. De har förståelse för att familjen inte har möjlighet att lägga all sin tid på den äldre. De är tacksamma för att familjen vill komma och hälsa på när tid finns. Genom analysen kan vi se möjliga fynd som talar för *självt transcendent* där de äldre blir mindre egoistiska och mindre själviska.

R1: *jag kan inte begära att dom ska[...]de har ju sina arbeten[...]att när man har sitt arbete så måste man sköta det först.*

R3: *Mina döttrar har sagt att de ska hjälpa mig att skriva ner, men dom jobbar och har så mycket så de är inte så gott att få tid[...]men jag har det så bra ändå.*

R4: *men de kan ju inte komma när som helst[...]de är ju rätt bundna av sina arbeten[...]jag träffar ju mina barn[...]och jag får komma till dem när jag vill[...]men jag vill ju inte resa bort egentligen[...]jag får komma, de tjar på mig att jag får komma hur mycket jag vill.*

Som vi tidigare lyft fram i avsnittet om social identitet så är det svårt att belysa den utan att se till betydelsen av interaktionen med andra. Detta leder vår analys vidare in på de sociala nätverksbandens betydelse för den sociala identiteten. Vi finner att det även är viktigt i studiens analys att vidare se till den negativa ensamheten som förebyggs genom gemenskap enligt Cedersund (2013).

6:3 Betydelsen av sociala nätverksband

Social integration (gemenskap) kan ske genom människors sociala nätverk i samhället (Madsen, 2006). Sociala nätverksband kan ses i form av ”strong ties”, ”weak ties” och ”absent ties” enligt Granovetter (1973). I analysen kommer vi även att se till Henning och Svensson (2011) vilka nämner nätverksbanden som tjocka och tunna band.

Respondenterna har gemensamt att de bor själva och de har eller har haft starka band med gamla vänner. Dessa vänner har varit med en längre tid i deras liv, vissa från barndomen. Vi uppfattar att respondenterna inte vill ha några nya relationer, men att de gärna vill ha det som Henning och Svensson (2011) uttrycker kontakt med bekanta. Detta ses som tunna band till skillnad från de tjocka banden som vi kan tolka att våra respondenter nämner som familjemedlemmar då kontakten med nära vänner tunnast ut.

Vi uppfattar att respondent 1 har nära relation till alla sin tre döttrar trots att den äldre dottern enligt respondenten har tagit på sig största ansvaret för sin mamma. Kontakten med döttrarna beskriver respondent 1 sker varje dag över telefon men att hon träffar dem var tredje vecka. Som vi tidigare har beskrivit så har respondenten förståelse för att döttrarna inte har tid att hälsa på henne oftare än vad de gör.

R1: *Alla mina döttrar är så måna om sin mamma.*

Liknande relation kan vi även se hos de andra respondenternas band till sina barn eller barnbarn. Familjerelationer med jämngamla kan inte vi se hos någon av våra respondenter då de flesta inte finns kvar.

R3: två döttrar som står mig så nära [...]så fick jag två rara svärsöner[...]jag har valt att leva ensam.

Respondent 3 tar upp under intervjun att hon står sina döttrar nära. Vi anar även att hon uppskattar deras besök och svärsönernas stöttning när det gäller praktisk hjälp. Vidare beskriver hon att hennes kontakt med barnbarnsbarnen är väldigt uppskattade när hon får hålla dem i sin famn och får vara med när de växer upp. Berg et al. (1981) belyser i sin studie att känslan av ensamhet kan uppstå när den äldre har lite kontakt med sina barn. Utifrån våra intervjuer kan vi inte se att våra respondenter enligt dem själva har lite kontakt med sina barn och de kopplar inte kontakten med familjen med känslan av ensamhet.

Något vi även kan ana oss till utifrån analysen är frånvarande band som syns i våra respondenters nätverk. Granovetter (1973) lyfter fram "absent ties" som hälsningskontakter och igenkänningskontakter vilket vi ser kan existera hos våra respondenter i form av nya grannar eller personal i affären. Vi uppfattade att fler av våra respondenter hade flyttat ifrån sina hus till en mindre bostad vilket ledde till en ny omgivning av nya grannar och mötesplatser i form av till exempel mataffärer.

R3: jag känner ju väldigt mycket folk i stan så jag träffar ju så många bara jag går oh handlar så det tar flera timmar för det är så många jag stannar och pratar med.

Vi kan även se liknande kontakter hos respondent 1 som har arbetat som ungdomsledare på yngre dagar och har även idag igenkänningskontakter när hon går till affären av dåtida ungdomar. Vi har i våra intervjuer sett att de äldres möten i vardagen möjligen kan ha betydelse för den äldres känsla av ensamhet, där bland annat hemtjänsten har nämnts kunna ge den äldre bekräftelse och delaktighet i samhället genom samtal (Olsson & Ingvad, 2006). Vidare kan vi uppfatta att samtliga av våra respondenter uttrycker sig positiva till hemtjänsten, fast att de uttrycker sig i behov av hemtjänsten så ser de dem som vänner eller sällskap på något vis och de känner inget större besvär i att ta emot hjälp. Respondent 2 berättar under intervjun att han inte känner sig mer ensam när hans son eller hemtjänstpersonal åker ifrån honom för han vet att de kommer tillbaka.

R2: Nej för det vet jag att pojken kommer igen och det gör ju hemtjänsten också.

Respondent 3 berättar även under intervjun att hon känner sig mindre ensam av att ha hemtjänsten som kommer till henne med täta mellanrum. Hon beskrev att känslan av ensamhet inte hinner komma i mellan hemtjänstpersonalens besök.

R3: Javisst de är vänner till mig nästan, så det är härligt, eftersom att jag har så få vänner kvar[...]de unga tjejerna de är såå gulliga[...] dom har varit ute och dansat och så kan dom berätta och då får man vara med lite.

Det emotionella och känslomässiga stödet kan komma ifrån hemtjänsten enligt Seeman och Berkman (1988) vilket vi även uppfattar utifrån våra respondenter där samtalet kan ses som uppskattat och meningsfullt. Forskare som ser hemtjänstpersonalens roll på ett annat sett är Stewart och McVittie (2011) där hemtjänstpersonalen anses se förbi den äldres behov och kunnande vilket leder till att den äldre känner sig osynlig. Vi kan inte helt ställa oss till att det inte kan vara på detta sätt men utifrån våra respondenter så tycker de att de har inflytande i utförandet av hemtjänsthjälpen.

Evertsson och Johansson (2008) skriver att de sociala kontakterna brister hos de äldre som bor hemma och hemtjänsten kan inte uppfylla det behovet för de har inte den tiden. Vi kan inte ta någon klar ställning till hemtjänstpersonalens tid med de äldre utan enbart utgå ifrån att den tiden våra respondenter får idag är uppskattad och enligt respondenterna tillräcklig för att prata och knyta band med vissa i personalen.

Vidare kommer vi hänga kvar vår analys vid sociala nätverksband, men se det utifrån *Dimensionen om sociala och personliga roller*. Detta ger oss möjligheten till fortsatt analys om den upplevda ensamheten hos de äldre.

6:3:1 Sociala nätverksband i förhållande till gerotranscendens

Vi kan uppfatta att våra respondenter själva vill välja när de vill ha sällskap vilket vi ser utifrån innebörden av *förändrad innebörd och betydelse av relationer* (Tornstam, 2010). Utifrån att respondenter vill ha sällskap på deras egna villkor så verkar det hänga samman med att den positiva ensamheten är betydelsefull för de äldre och behövd. Vi tror även att detta avspeglar sig i hur våra respondenter väljer att förhålla sig till det som vi tidigare lyft som tunna band.

Som vi har tagit upp tidigare, har våra respondenter bytt bostad från hus till lägenhet. Vi anar utifrån detta att de äldre inte vill ha mer boendeyta än nödvändigt och väljer att minska på sitt bohag. Detta kopplar vi till Tornstams (2010) *modern asketism* lyfts fram som ett tema inom dimensionen om sociala och personliga roller.

Att vara i behov av hjälp, men att ändå inte känna obehag att ta emot hemtjänsthjälpen har vi analyserat utifrån *medvetenhet om rollspelen i livet* där roller i livet antingen ses som väsentliga eller ej behövda (Tornstam, 2010).

I detta uttrycker sig respondent 2 följande:

R2: *Vi är människor båda två[...]ååå och jag kan ju göra mycket mer än någon normal handikappad kan göra.*

R2: *Vi har det jävlig roligt[...]de antar ju inte mig som patient.*

I detta avsnitt har vi lyft fram sociala nätverksbands betydelse för den äldre där familj, bekanta och hemtjänstpersonalen har dykt upp utifrån vår analys. Där analys även gjorts kring Tornstams (2010) dimension sociala och personliga roller.

6:4 Summering av Resultat och analys

De äldre känner sig tacksamma över att få hemtjänstpersonalens hjälp i form av stöd, men även genom samtalen. Respondenterna uttrycker sig både positiva och negativa till känslan av ensamhet. Nätverksbanden tar respondenterna upp i form av familj, vänner och bekanta. Respondenterna tar upp hemtjänstpersonalen som en del av deras nätverk. De äldre berättar att de ser på sig själva annorlunda idag än vad de gjorde förr vilket de lyfter fram i samband med att de har haft tid reflektera över sig själva.

Gerotranscendensens dimensionerna har varit användbara och hjälpt oss i vår analys. Vi har valt att inte ta upp alla dimensioners innehållande teman på grund av att de inte framkom hos våra respondenter vad vi har kunnat se. Detta tror vi kan bero på att alla är på olika nivåer i utvecklingen mot gerotranscendens. Tornstam (2010) menar att detta kan bero på den äldres omgivning och olika förhållanden. Detta blir betydande hur pass den äldre kan reflektera över sina erfarenheter, sin situation, samtidigt se bortom det självklara och använda sig utav detta på ett utvecklande sätt. Med utvecklandet av nya sätt att se på livet blir det individualistiska tänkandet i centrum och vad den äldre vill är aldrig självklart.

7. Diskussion och slutsatser

Genom analysen har studiens koppling mellan *ensamhet*, *social identitet* och *sociala nätverksband* synliggjorts där vi tolkar att möjligheten finns att alla i förhållande till varandra är beroende av varandra.

Följande avsnitt kommer handla om diskussion gällande studiens resultat och slutsatser utifrån syftet och frågeställningarna. I avsnittet kommer även de övergripande slutsatserna tas upp. Det kommer slutligen hållas ett resonemang kring studiens relevans för socialt arbete och socialpedagogik.

Studiens syfte var att synliggöra och analysera ensamhet som socialt fenomen för äldre hemtjänsttagare i relation till social identitet och olika sociala nätverksband.

En första slutsats är att ensamheten beror på den sociala identiteten som är beroende av interaktion, men kan hämmas av funktionsnedsättningar vilket gör det svårare för den äldre att vara med i sammanhang då den äldre exempelvis har nedsatt syn eller hörsel. Det kan innebära att det blir svårare för den äldre att hålla kontakt med vänner och bekanta, vilket kan medföra att den äldre kan uppleva ensamhet.

En andra slutsats vi kan dra av vårt samlade material är att ensamhet inte behöver vara negativ utan kan även vara produktiv för den sociala identiteten. Med produktiv menar vi att ensamhet kan ge den äldre tid att reflektera över sin situation och sitt levda liv, genom detta få en chans att se det positiva i vardagen och utvecklas i nya färdigheter. Färdigheter som kan användas för att bemöta en negativ känsla av ensamhet.

En tredje slutsats är att hemtjänstpersonalen framträder som en positiv del i den sociala vardagen. Den äldre får genom samtal med personalen insikt i hur samhället ser ut idag och vad som sker i samhället. Den äldre blir även bekräftad som en individ och inte enbart som en patient. Hemtjänstens personal har speglats som en viktig del i att hämma och förebygga känslan av ensamhet.

En fjärde slutsats vi kan dra är att ett tomrum från en förlorad make är svårt att förstå av omvärlden men behöver inte påverka den äldres känsla av ensamhet beroende på tid och hur man individuellt hanterar det.

7:1 Hur upplever äldre att vara hemtjänsttagare?

Resultatet visar att studiens äldre är tacksamma för hjälpen de får av hemtjänstpersonalen, vilket togs upp av de äldre flera gånger under intervjuerna samt att alla kände att de hade inflytande i utförandet av hjälpen. En konstaterande som kan ses negativt med att vara hemtjänsttagare är att den äldre kan känna sig låst till hemmet då tiden kan variera mellan hemtjänstpersonalens besök. Negativa resultat har även tagits upp av Stewart och Mc Vittie (2011) som visar att den äldre kan känna sig osynlig och förbisedda av hemtjänstpersonal. En av studiens respondenter ansåg inte detta som något problem då dialog fördes med hemtjänstpersonalen genom att lämna lappar på dörrmattan när ärenden skulle utträttas på egen hand av den äldre.

Samtidigt så kom det fram att det inte var svårt att ta emot hjälpen då de äldre ansåg att de var alla människor och de förstod att de inte skulle klara sig utan hemtjänstpersonalens hjälp. Detta visar att respondenterna sade sig vara i en beroendeställning men att det inte togs upp som något problem utan det togs upp i förhållande till funktionsnedsättningarna samt åldern. Där Evertsson och Johansson (2008) istället tar upp att den äldre känner sig misslyckad av att vara i en beroendeställning och inte kunna leva det liv de är vana vid att leva. Att bli hemtjänsttagare kan ses som en naturlig del eller en rättighet när man blir äldre. Detta tror vi har att göra med samhällets syn på att bli gammal och hamna i beroendeställning. Det viga i vårt resonemang kring denna frågeställning är om de äldres positiva inställning till hemtjänsten var så positiv som de uttryckte sig att vara i intervjuerna. Under intervjuerna talade de äldre väldigt gott om hemtjänsten vilket vi inte vet om de skulle ha gjort i samma bemärkelse om vi hade träffat dem flera gånger.

7:2 Vilka sociala nätverksband blir synliga och hur påverkar det hemtjänsttagarens känsla av ensamhet?

Nätverksband i form av familj, vänner samt hemtjänstpersonal blev synliga i de äldres sociala nätverk. Band till familjen visades kunna vara nära relationer till barn, barnbarn och barnbarnsbarn då de inte hade så många andra släktingar kvar i livet. Resultatet av vår studie visade även att förlusten av en make/maka kunde kännas som ett tomrum och ensamt. Berg et al. (1981) resultat visade också att förlust av en make/maka var en faktor till att känslan av ensamhet uppstod. Känslan av ensamheten efter förlusten visades i denna studie kunna

hanteras bättre med tidens gång men saknaden fanns kvar. Utifrån studiens resultat kan det även noteras att en förlorad make/maka går inte att ersättas med något annat band. Studiens resultat visar att de tjocka vänskapsbanden tunnades ut med åldern och ersattes med tunna band i form av bekantskap med grannar och föreningar. Dessa band ansågs uppskattade då den äldre själv har möjlighet att bestämma när den äldre vill umgås eller vill vara ensam. Detta tar även Pinquart och Sörensen (2001) upp i sina forskningsresultat där frivilliga vänskapsband är uppskattade av äldre. Studiens resultat visar att de äldre inte hade svårt att ta avstånd från dessa tunna band. Vidare kan vi se i studiens resultat att tunna band i form av ytliga vänskapsband fanns mellan den äldre och hemtjänstpersonalen. Detta resultat har även Olsson och Ingvad (2006) fått fram i sin forskning. Studiens resultat visar även att täta besök av hemtjänstpersonalen ansågs göra så att känslan av ensamhet inte fick utrymme att komma i vardagen hos de äldre. De äldre upplevde att hemtjänstpersonalen såg dem mer som vänner än som patienter men även tvärt om. Vi tror att det här resultatet kan bero på hur länge den äldre har haft kontakt med hemtjänstpersonalen eftersom den äldre som hade haft hemtjänsthjälp kortast tid inte beskrev dem som vänner.

Vidare kan vi konstatera utifrån studiens resultat att de mycket tunna banden (absent ties) är uppskattade till exempel när de äldre gick till affären och träffade andra människor genom hälsningskontakter och korta samtal. Detta tror vi kan hjälpa den äldre att inte behöva känna sig ensam när kontakt tas eller hålls till personal eller annat folk i affären. Hälsningskontakter och korta samtal i affären tror vi är viktigt för den äldre som bor ensam för att få bekräftelse på sin identitet. Henning, Svensson och Åhnby (2015) tar upp liknande kontakter som en väg för de äldre till det emotionella stödet. Slutligen kan vi se utifrån frågeställningen att tjocka vänskapsband ersätts av tunna band där den äldre kan få bekräftelse samt komma ifrån känslan av ensamhet. Däremot kan vi se utifrån studiens resultat att tjocka band till en make/maka är svåra att ersätta, då saknaden av den personen finns kvar (tomrum) men den äldre kan med tiden hantera den känslan av ensamhet som uppstår.

7:3 Hur kan hemtjänsttagarens känsla av ensamhet förstås genom social identitet?

Resultat visar att funktionsnedsättning hos de äldre kopplades till känslan av ensamhet. Detta blev i samband med att de äldre såg svårigheter i att vara i en gemenskap då de äldre inte kände att de tillförde något utan var till besvär. I detta fall var det syn och hörselnedsättning som gjorde det svårt för de äldre att kommunicera. Vidare visar resultat att de äldres funktionsnedsättningar påverkar deras förmågor att på egen hand utföra saker de annars var vana att göra själva. Detta enligt de äldre gjorde så att de kände sig ensamma. Studien visar även resultat på att de äldre genom exempelvis talböcker ersatte deras tidigare intressen som brukade utföras av dem på egen hand. Vilket de äldre beskriver som ett sätt att komma ifrån känslan av ensamhet. Fokkema och Knipscher (2007) resultat tar upp att känslan av ensamhet kan minska vid användande av digitala hjälpmedel.

Något som även visar sig kunna påverka känslan av ensamhet i förhållande till de äldres funktionsnedsättningar är stöd från hemtjänstpersonalens. Här visar studiens resultat att den äldre har utrymme att utföra sysslor så långt deras förmåga räcker. Genom samtalen med

hemtjänstpersonalen upplever de äldre att de får vara med i samhället. Samtalet upplevs vara ett utbyte mellan hemtjänstpersonalens nyheter och de äldres erfarenheter. Detta kan vi även se i Pettigrew och Roberts (2008) forskning som ser liknande positiva delar med samtal mellan hemtjänsttagare och hemtjänstpersonal.

Utifrån studiens resultat kan vi se att de äldre genom funktionsnedsättningar förlorar till viss del förmågan att integrera sig med andra i en gemenskap och förmåga att på egen hand utföra saker. Tidigare forskning har visat på att äldres attityder i samhället är att åldrandet medför försämrade fysisk hälsa (Pettigrew & Roberts, 2008). Vi tror att detta gör att de äldre mister en väg till interaktion, vilket vi tror kan påverka den sociala identiteten. Vi kan även se en annan möjlig förklaring till detta då hemtjänstpersonalen genom utbyte med de äldre tillför något och därmed kan tänkas stärka de äldres sociala identitet. Fokkema och Knipscher (2007) forskningsresultat beskriver även digitala hjälpmedel som ett sätt för den äldre med funktionsnedsättning att behålla de sociala kontakterna.

7:4 Socialt arbete och socialpedagogik

Utifrån studiens slutsatser samt vad den tidigare forskningen påtalar så kan vi se inom arbetet med äldre ett behov av att synliggöra den äldre som individ och dennes erfarenheter. Med detta menar vi att det är viktigt att arbeta utifrån den äldre som individ, där varje individ har egna erfarenheter, behov och viljor.

Vi kan se att kunskapen om gerotranscendensens utveckling kan tänkas vara betydelsefull i arbetet med äldre för ökad förståelse och anpassning. Den kan även hjälpa till i socialt arbete med äldre att kunna bemöta frågor om det oförklarliga och genom reflektion ta till vara på den äldres resurser. Detta tror vi hjälper i arbetet att bemöta de äldre som individer. Det kan vara viktigt utifrån studien att veta om stereotyper kring äldres ensamhet finns kvar hos de som arbetar med äldre, då det utifrån studien och tidigare forskning pekar på att äldre kan uppleva ensamhet som positiv. I arbete med äldre blir det därför viktigt att kunna möta upp den äldres önskningar och vilja att vara ensam eller att vara social i ett otvunget sammanhang.

Socialpedagogiskt arbete strävar efter att främja integration och motverka utanförskap utifrån att se varje människa som en enskild individ. Arbetsfältet är där individer står mellan att vara en del av samhället och att vara en liten del av samhället eller vara helt utstött (Madsen, 2006). Vi tror utifrån studiens slutsatser så framträder en tänkbar utveckling i det socialpedagogiska arbetet. Att främja integration och motverka utanförskap är viktigt. Med studiens samlade resultat kan vi visa att vägen dit kan se olika ut utifrån att individer har olika behov. Madsen (2006) menar att socialpedagogen ska se till att stötta individen genom en ny väg och inte tillbaka där den vara innan.

I arbetet med äldre bör personalen kanske se den äldres situation på ett annat sätt än det givna som styrs utav samhälleligt skapade bilder om hur den äldre ska ha det. En strävan i arbetet är att utgå så långt som möjligt från de äldres egna uppfattningar om deras egna åldrande. Då det enligt socialpedagogiken är viktigt att situationen är oönskad av den äldre själv men ändå vad samhället ser som viktiga delar för ett värdigt liv. Madsen (2006) att det är viktigt att

situationen är oönskad av individen själv samt att se till vad både individen och samhället ser som viktiga delar för ett värdigt liv.

Studien talar därför för att så långt som möjligt i första hand se till vad den äldre vill och hur denne uppfattar sin situation.

7:5 Slutord och fortsatt forskning

Genom vår studie har nya frågor dykt upp på vägen. Frågor som inte var studiens syfte att ta reda på. Det handlar om sådant som kultur/etnicitet vilket i våra intervjuer har visat sig kunna spela roll i känslan av ensamhet. En fråga som även hade varit intressant för fortsatt forskning är skillnaderna mellan man och kvinna. Detta då det i vår tidigare forskning dykt upp att fler kvinnor lever ensamma med hemtjänst.

Framsteg i denna undersökning kan vidare göras i en större skala med form av fler respondenter eller fler intervjuer med samma respondenter. Detta då respondenten skulle få mer tid att kunna öppna upp sig för forskaren och gå djupare in i den äldres upplevelse av känslan av ensamhet.

Referenser

- Andersson, L. (red.)(2002). *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Andresen, R. (2002). Närmanden till praxisfältet. I R. Andresen.(Red), *Sociala nätverk, grupper och organisationer – Praktiskt arbete och teoretisk reflexion* (58-85). Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Berg, S., Mellström, D., Persson, G. & Svanborg, A. (1981). Loneliness in the swedish aged. *Journal of gerontology, volym*(36), 342-349.
- Boolsen, Watt, M. (2006). *Kvalitativa analyser: Forskningsprocess, människa, samhälle*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Boström, M. (2014). *Trygghet – på vems villkor? Uppfattningar om och erfarenheter av trygghet hos äldre personer med behov av omsorg*. (Doktorsavhandling, Dissertations series No. 53). Jönköping: School of Health Sciences. Hämtad 2015-04-20 från <http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:719116/FULLTEXT01.pdf>
- Cedersund, E. (2013). Socialpedagogik och socialgerontologi – Hur kan de mötas? Om äldre människor i ensamhet och gemenskap. I L. Eriksson., G. Nilsson & L. Svensson. (Red.), *Gemenskaper: Socialpedagogiska perspektiv*(65-81). Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Danemark, B., Ekström., M., Jakobsen, L. & Karlsson, Ch. J. (2003). *Att förklara samhället*.(2.,uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Dykstra, P. A. (2009). Older adult loneliness: myths and realities. *European Journal of Ageing, volym*(6), 91-100.
- Evertsson, L. & Johansson, S. (2008). Ett hem till mer än namnet - Om hem som källa till oberoende och identitet bland äldre med hemtjänst. *Socialvetenskaplig tidskrift, volym*(2), 135-151.
- Erikson, H. E. (2004). *Den fullbordade livscykeln*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Fokkema T. & Knipscheer K. (2007). Escape loneliness by going digital: A quantitative and qualitative evaluation of a Dutch experiment in using ECT overcome loneliness among older adults, *Aging & Mental Health, Volym*(11), 496-504.DOI:10.1080/13607860701366129
- Glass, T. A., Mendes De Leon, C. F., Seeman, T. E., & Berkman, L. F. (1997). Beyond single indicators of social networks: A lisrel analysis of social ties among the elderly. *Social Science & Medicine, volym*(44), 1503-1517. DOI:10.1016/S0277-9536(96)00270-5
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *The American Journal of Sociology, volym*(78), 1360-1380.

- Gustavsson, A. (2008). Vår tids socialpedagogik I M. Molin., A. Gustavsson & H-E. Hermansson. (Red.), *Meningsskapande och delaktighet: om vår tids socialpedagogik* (9-43). Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Henning, C. & Svensson, L. (2011). Mötesplatser för äldre – En viktig aspekt i samhällsplaneringen. I K. Gynnerstedt & M. Wolmesjö. (Red.). *Tredje åldern: Social aspekter och medborgarskap* (123-143). Malmö: Gleerups utbildning.
- Henning, C., Svensson, L. & Åhnby, U. (2015). *Tunna band och sociala sammanhang. Mötesplatsers betydelse för äldre*. Trollhättan: FoU-rapport, Högskolan Väst (Submitted).
- Jenkins, R. (2014). *Social identity*. (4.,uppl.). New York: Routledge Taylor & Francis group.
- Kalman, H. & Lövgren, V. (2012). Etik i forskning och etiska dilemman – En introduktion. I H. Kalman & V. Lövgren. (Red.), *Etiska dilemman- Forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet* (7-20). Malmö: Gleerups utbildning.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Losada, A., Márquez-González, M., García-Ortiz, L., Gómez-Marcos, A. M., Fernández-Fernández, V. & Rodríguez-Sánchez, E.(2012). Loneliness and mental health in a representatives samples of community – Dwelling Spanish older adults. *The journal of psychology: interdisciplinary and applied, volym*(146), 277-292.
DOI:10.1080/00223980.2011.582523
- Madsen, B. (2006) *Socialpedagogik: Integration och inklusion i det moderna samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Molin, M. (2013). Delaktighet och gemenskap på internet – Om webbaserade gemenskapers betydelse för identifikationsprocesser hos ungdomar i gymnasiesärskolan. I Eriksson., G. Nilsson & L. Svensson. (Red.), *Gemenskaper: Socialpedagogiska perspektiv* (233-256). Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Nygren, L. (2012). Risken finns, finns nyttan? – Etikprövningsnämnderna och kvalitativa forskningen. I H. Kalman & V. Lövgren. (Red.), *Etiska dilemman- Forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet* (23-37). Malmö: Gleerups utbildning.
- Olsson, E. & Ingvad, B. (2006). Relationer i formell och informell hjälp med dagliglivsföring till äldre. *Working-paper serien 2006:10 ISSN: 1650-897*.
- Pettigrew S. & Roberts M. (2008). Addressing loneliness in later life, *Aging & Mental Health*. Volym(12), 302-309.DOI:10.1080/13607860802121084
- Pinquart, M. & Sörensen, S. (2001). Influences on loneliness in older adults: A meta-analysis. *Basic and Applied Social Psychology, volym*(23), 245-266.
DOI:10.1207/S15324834BASP2304_2

Seeman, T. E., & Berkman, L. F. (1988). Structural characteristics of social networks and their relationship with social support in the elderly: Who provides support. *Social Science & Medicine*, volym (26), 737-749.

Stewart, J., McVittie, C. (2011). Living with falls: house-bound older peoples experiences of health and community care. *European journal of ageing*, volym(8), 271-279. DOI: 10.1007/s10433-011-0202-8

Svedmark, E. (2012). Att skydda individen från skada – En forskningsetisk balansakt. I H. Kalman & V. Lövgren. (Red.), *Etiska dilemman- Forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet* (101-113). Malmö: Gleerups utbildning.

Svensson, L. (2006). *Sociala mötesplatser på landsbygden. Om äldre människor, gemenskap och aktivitet.* (Doktorsavhandling.) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.

Tornstam, L. (1996). Caring for the elderly: introducing the theory of gerotranscendence as a supplementary frame of reference for caring for the elderly. *Scandinavian journal caring sciences*, volym(10), 144-150.

Tornstam, L. (2007). Stereotypes of old people persist: A Swedish “facts on aging quiz” in a 23-year comparative perspective. *International Journal of Ageing and Later Life*, volym(2), 33-59.

Tornstam, L. (2010). *Åldrandets socialpsykologi.*(8.,uppl.) Stockholm: Nordstedts akademiska förlag.

Wadensten, B. & Carlsson, M. (2007). The theory of gerotranscendence in practice: guidelines for nursing – Part II. *International Journal of Older People Nursing* volym(2), 295-301.

Elektroniska Källor

Socialstyrelsen (2013) Hämtad 2015-05-21 från *Vård och omsorg av äldre*
http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2013/2013-2-2/Documents/2013-2-2_Vardochomsorgomaldre.pdf

Socialstyrelsen (2015) Hämtad 2015-05-21 från *Statistiskdatabas för äldreomsorg – personer som har beslut om hemtjänst i ordinärt boende*
<http://www.socialstyrelsen.se/statistik/statistikdatabas/aldreomsorg>

Socialstyrelsen (2007) Hämtad 2015-05-20 från *Trappan mellan kvarboende och flytt – Förutsättningar för äldre med rörelsehinder att bo kvar hemma*
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2007/2007-123-20>

Statistiska centralbyrån (2015) Hämtad 2015-05-20 från *Folkmängden efter region, civilstånd, ålder och kön. År 1968 – 2014*

http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_BE_BE0101_BE0101A/BefolkningNy/?rxid=b6f7f182-67d0-43a5-988f-024e6127500f

Bilaga 1.

Intervjuguide

Nätverkskarta: Fyll i nätverkskarta i cirkelform, utgå ifrån dig själv och berätta vilka personer som är de viktigaste i ditt liv även de som har varit viktiga.

Bakgrund:

Berätta om dig själv?

- Familj, relation/förhållande?
- Släkt
- Intressen
- sociala kontakter – vänner, bekanta, grannar?

Berätta om hur en vanlig dag ser ut för dig?

- Hemtjänsthjälpens form?

Nätverk:

Hur många barn har du?

Var bor dina barn?

Hur ofta träffar du dem?

Skulle du vilja ha kontakt med dina barn oftare?

Hur håller du kontakt med dem?

Kan du beskriva din relation till dina barn?

Hur många andra släktingar har du som du känner står dig nära?

Bor de i närheten?

Hur ofta och på vilket sätt håller ni kontakten?

Hur många nära vänner har du som du kan prata om privata saker?

Finns det någon du skulle kunna prata med om allt och lita på? Vilken relation har ni?

Känner du att du har någon du kan kontakta om du behöver hjälp med vardagliga sysslor eller ärende? Relation?

Hur länge har den nära vänskapen funnits?

Finns det något du saknar i det umgänget du har idag?

Har du förlorat en nära vän som du upplever skulle behövts idag?

Hemtjänst:

Hur skulle du beskriva din relation till hemtjänstpersonal?

Hur känner du över att få hjälp av hemtjänsten? Samt ta emot? Vara i behov av hjälp?

Tycker du att du kan påverka din hemtjänsthjälp? På vilket sätt skulle du vilja påverka?

Hur betydelsefullt upplever du din kontakt/samtal med hemtjänstpersonalen är när de kommer på besök?

Självbild/ social identitet:

Vilken person är du och hur ser du på dig själv när du är tillsammans med andra t.ex. i affären, grannskap, vänkretsen m.m?

Tycker du att du ser dig själv på ett annat sätt nu när du är äldre? Om det har ändrats på vilket sätt?

Känner du ett behov av att umgås med andra eller att delta i aktiviteter med andra? Stort eller litet behov?

Ensamhet:

I vilket sammanhang kan du känna dig ensam och varför just då?

Om du känner dig ensam hur upplever du ensamheten? Positivt eller negativt, på vilket sätt?

Vid ensamhetskänslan, är det något du saknar? Social kontakt eller hjälpande hand?

Finns det tillfällen då du känner dig mer ensam t.ex. vissa delar av året eller av veckan?

Vad gör du när du känner dig ensam?

När du har haft besök av vänner, familj eller hemtjänst, känner du dig då mer ensam? På vilket sätt?

När du började leva själv (änka, änkeman, skild) hur upplevde du då ensamheten?

Bilaga 2.

HÖGSKOLAN VÄST

Institutionen för individ och samhälle

Avdelningen för Socialpedagogik och Sociologi

2015-04-08

Hej!

Våra namn är Frida Olesen och Ingela Lennartsson. Vi är studenter på Högskolan Väst genom Hultsfreds lärcenter där vi läser sista terminen på socialpedagogiska programmet. Efter våra studier kan vi arbeta inom äldre och funktionshinder som enhetschef eller biståndshandläggare.

Vi ska som slutarbete genomföra en undersökning där vi vill skriva om hur äldre upplever ensamhet och betydelsen av sociala nätverk.

Vi skulle bli glada om du kan tänka dig att vara med i vår undersökning och dela med dig av dina upplevelser kring detta ämne. Detta innebär att du kommer delta i en intervju på cirka 1 timma.

Ditt namn har valts av den tjänsteman som ansvarar för kommunens äldreomsorg i det området som du bor. Genom detta brev ger du ditt medgivande till att vi får kontakta dig för att boka tid för intervju.

I uppsatsen kommer dina svar inte att kunna spåras till dig. Vi värnar om anonymitet hos dig som deltagare och är därför noga med att vår studie inte ska leda till obehag eller skada för dig. Ditt deltagande kommer inte påverka den hemtjänsthjälp du har idag.

Undersökningen är en del av en uppsats som läggs fram i ett seminarium på Högskolan Väst i juni 2015.

Om du undrar något får du gärna kontakta oss, Med vänliga hälsningar

Frida Olesen, tel. 073-956 26 21

E-post: frida.olesen.2@student.hv.se

Ingela Lennartsson, tel. 073-055 44 47

E-post: ingela.lennartsson@student.hv.se

Handledare:

Lars A Svensson

Fil dr och lektor i socialt arbete

Högskolan Väst

E-post: lars.a.svensson@hv.se

Om du kan tänka dig att ställa upp på intervju så lämna ditt namn och telefonnummer, så att vi kan nå dig för att ge dig lite mer information samt bestämma tid för intervju.

Namn:

.....

Telefonnummer:

.....

Lämna detta till personalen senast 15/4.

Några dagar efter att vi fått in ditt medgivande kommer vi att kontakta dig och då bestämma dag samt en tid som passar dig.

Tack på förhand och hoppas att vi ses.

Mvh Ingela och Frida

Bilaga 3.

Fördelning av arbetet

Vi, Frida Olesen och Ingela Lennartsson har haft gemensamt ansvar för uppsatsen i sin helhet då vi har samarbetat med alla delar. Ingen av oss har gjort mer eller mindre i uppsatsen. Vi har båda i stort sätt sökt och läst all litteratur, vetenskapliga artiklar och elektroniska källor. Vi har gemensamt under hela processen av studien diskuterat och skrivit fram samtlig text. Delar av bakgrunden har Ingela läst in sig mer grundligt på, varav Frida har läst in sig mer på livscykeln. Genomförandet av intervjuerna gjordes gemensamt men transkribering av det inspelade materialet delades upp lika. Vidare har studiens metoddel lästs in gemensamt. Även inledning, resultat-analys och diskussion har framställts gemensamt genom att vi har resonerat och diskuterat med varandra samt varit med gemensamt i skrivprocessen.

Högskolan Väst
Institutionen för individ och samhälle
461 86 Trollhättan
Tel 0520-22 30 00 Fax 0520-22 30 99
www.hv.se